

Ir. A. Willemssen
Ir. J.M. Veldhuis

SLEENERSTROOM

Een sociaal- en bedrijfseconomisch onderzoek in het
ruilverkavelingsgebied ten westen van Emmen

Verslagen
No. 70

april 1964

64/591

INHOUDSOPGAVE

Blz.

WOORD VOORAF		
INLEIDING		7
HOOFDSTUK I	ENKELE ASPECTEN VAN DE SOCIAAL-ECONOMISCHE STRUCTUUR	8
HOOFDSTUK II	DE BEOORDELING VAN DE DOOR MIDDEL VAN ENQUÊTE VERKREGEN BEDRIJFSECONOMISCHE GEGEVENS	13
	§ 1. De verzameling van de gegevens	13
	§ 2. Vergelijking met de uitkomsten van L.E.I.-bedrijven	14
HOOFDSTUK III	BEDRIJFSECONOMISCHE ASPECTEN VAN HET SLEENERSTROOM- GEBIED	23
	§ 1. De indeling van de bedrijven	23
	§ 2. Het bedrijfsplan	24
	§ 3. De gewassen	25
	§ 4. De rundveehouderij	27
	§ 5. De varkenshouderij	28
	§ 6. De pluimveehouderij	30
	§ 7. Het geïnvesteerde kapitaal	31
	§ 8. De bewerkingskosten en het arbeidseffect	32
	§ 9. Het bewerkingsinkomen, het arbeidsinkomen en het netto-overschot	34
	§ 10. Het verloop van het arbeidsinkomen op de Drentse L.E.I.-bedrijven	38
HOOFDSTUK IV	EEN VERGELIJKING VAN DE BEDRIJFSECONOMISCHE TOESTAND VAN SLEENERSTROOM MET DIE VAN ANDERE ZANDGEBIEDEN IN NEDERLAND	42
	§ 1. Algemeen	42
	§ 2. De arbeid	44
	§ 3. Het aantal bewerkingseenheden per ha	45
	§ 4. De opbrengsten	52
	§ 5. Het verloop van de voornaamste kengetallen gedurende de laatste 5 boekjaren	54
SAMENVATTING EN SLOTBESCHOUWING		57
BIJLAGEN		
1.	Geënquêteerden verdeeld naar beroepsgroep, oppervlakte grondgebruik en naar deelgebied	60
2.	Eigendom en pacht	61
3.	Bouwland-graslandverhouding	62
4.	Arbeidsbezetting	63
5.	De herkomst van de bedrijfseconomische gegevens	64

WOORD VOORAF

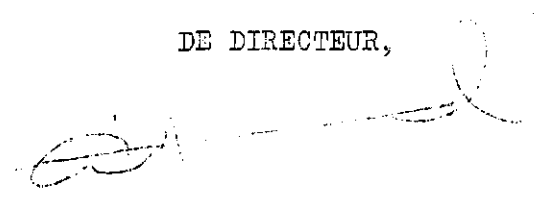
Op verzoek van de Cultuurtechnische Dienst is de bedrijfseconomische situatie van de landbouwers en andere grondgebruikers in het toekomstige ruilverkavelingsgebied Sleenerstroom beschreven. Voorafgaande aan het bedrijfseconomische gedeelte zijn enkele gegevens vermeld betreffende de sociaal-economische structuur.

Het onderzoek is gebaseerd op een enquête onder ruim honderd landbouwers en andere grondgebruikers en op informaties uit andere bronnen. Met behulp van deze data, aangevuld met normen, zijn de opbrengsten en kosten van de geënquêteerde bedrijven in het boekjaar 1961/'62 berekend. Er is voorts een vergelijking gemaakt tussen op deze wijze berekende bedrijfsresultaten en die welke met behulp van bedrijfseconomische boekhoudingen gevonden zijn op een aantal soortgelijke bedrijven in Drenthe.

Bij het veldwerk voor dit onderzoek werd van zeer veel zijden medewerking ondervonden, in het bijzonder van de geënquêteerden. De Provinciale Directie van de Cultuurtechnische Dienst te Assen en het Rijkslandbouwconsulentschap te Emmen verdienen een speciaal woord van dank voor de vele informaties die verstrekt werden.

Het onderzoek is verricht op de afdelingen Bedrijfseconomisch Onderzoek in de Landbouw en Streekonderzoek.

DE DIRECTEUR,

's-Gravenhage, april 1964

(Prof. dr. A. Kraal)

INLEIDING

In het gebied, direct ten westen van Emmen gelegen, is een ruilverkaveling in voorbereiding. In verband met de daarvoor noodzakelijke werkzaamheden heeft de Cultuurtechnische Dienst het L.E.I. verzocht een beschrijving van de bedrijfseconomische situatie samen te stellen.

Voor een bedrijfseconomische beschrijving, welke moet steunen op gemiddelden van naar ligging en bedrijfsoppervlakte onderscheiden groepen, is het gewenst om over gegevens te beschikken van minstens 100 landbouwbedrijven in het ruilverkavelingsgebied. Deze bedrijven moeten tenminste over 1 ha cultuurgrond beschikken en de bedrijfsgebouwen dienen binnen het blok te zijn gelegen.

Ten behoeve van het onderzoek is uit een door de Cultuurtechnische Dienst beschikbaar gestelde naamlijst van 520 grondgebruikers, die aan de genoemde voorwaarden voldoen, telkens het vierde bedrijf gekozen. De aldus uitgezochte 130 grondgebruikers zijn in maart 1962 bezocht, waarbij een uitvoerige vragenlijst werd ingevuld. Behalve van de tijdens het bedrijfsbezoek verkregen gegevens, werd tevens gebruik gemaakt van de gegevens betreffende het grondgebruik, welke reeds door de Cultuurtechnische Dienst op een bedrijfskaartje waren ingetekend. Belangrijke informatie werd tenslotte verstrekt door de plaatselijke bureauhouder, de zuivelfabrieken, de coöperatieve aan- en verkoopverenigingen en de veevoederhandelaren.

De belangrijkste bedrijfseconomische kengetallen van de Sleenerstroombedrijven van 10-16 ha zijn vergeleken met die van gemengde bedrijven in Drenthe, welke in 1961/'62 bij het L.E.I. in administratie waren. Door deze vergelijking kon aan de beschrijving van de situatie in Sleenerstroom een ruimere achtergrond worden gegeven.

Tevens zijn de voornaamste kengetallen van groepen gemengde zandbedrijven in verschillende delen van Nederland verzameld en geplaatst naast overeenkomstige kengetallen van de Sleenerstroombedrijven. Aldus is het mogelijk eventuele zwakke punten in deze bedrijfsvoering aan te geven.

Met het onderzoek in de ruilverkaveling Sleenerstroom werd, naast het schetsen van de bedrijfseconomische situatie in het gebied, tevens beoogd na te gaan in hoeverre het mogelijk was een dergelijke bedrijfseconomische beschrijving te baseren op door middel van een enquête verkregen gegevens in plaats van op boekhoudingen.

HOOFDSTUK I

ENKELE ASPECTEN VAN DE SOCIAAL-ECONOMISCHE STRUCTUUR

In het ruilverkavelingsgebied Sleenerstroom, zo genoemd naar de beek, welke door het gebied stroomt, bevinden zich tussen de beekdalen de hoger gelegen esgronden, waarop de woonkernen liggen. De boerderijen zijn hoofdzakelijk in de dorpen en langs de randen van de es gegroepeerd. In het uiterste noorden en zuiden van het blok komt het veenkoloniale landschap voor: aangrenzend vindt men hier de veenkoloniën van resp. Odoornerveen en van Nieuw-Amsterdam en Erica. De dorpen en buurtschappen Noordsleen, Sleen, Diphoorn, Erm en Achterste Erm in het westelijke deel van het blok hebben nog een vrijwel zuiver agrarisch karakter behouden. Westenesch, Noordbarge en Zuidbarge, in de naaste omgeving van Emmen, zijn al door de industriële ontwikkeling van die plaats beïnvloed.

De bedrijven in de ruilverkaveling Sleenerstroom wijken niet veel af van het gemiddelde Drentse zandbedrijf. Men vindt hier praktisch alleen gemengde bedrijven, waarop in vergelijking met andere zandgebieden in Nederland veel fabrieksaardappelen worden geteeld, doch weinig varkens en kippen worden gehouden.

Op basis van de gegevens van 120¹⁾ geënquêteerde grondgebruikers zullen de voornaamste aspecten van de sociaal-economische structuur worden belicht.

In tabel 1 is het aantal geënquêteerde grondgebruikers verdeeld naar beroepsgroepen 2) en naar oppervlakte van het grondgebruik. 7 van de 120 geënquêteerden behoren tot de beroepsgroepen C en D; zij hebben allen

GEËNQUETEERDEN VERDEELD NAAR BEROEPSGROEP EN NAAR
OPPERVLAKTE GRONDGEBRUIK

Tabel 1

	Beroepsgroep		
	Landbouwers (A en B)	C	D
1 - 3 ha	1	1	2
3 - 10 ha	28	3	1
10 - 16 ha	42	-	-
≥ 16 ha	42	-	-
West Sleenerstroom x)	66	4	-
Oost Sleenerstroom x)	47	-	3
Alle geënquêteerden	113	4	3

x) De geënquêteerden zijn ingedeeld naar de plaats waar de bedrijfsgebouwen gelegen zijn en niet naar de plaats waar de grond is gelegen.

- 1) Van de 130 bezochte grondgebruikers konder er 120 bruikbare gegevens leveren voor de sociaal-economische beschrijving.
- 2) Zoals gebruikelijk worden onder de groep A en B (in het vervolg "landbouwers" te noemen) de grondgebruikers begrepen, die voor minstens de helft van hun arbeidstijd zelfstandig werkzaam zijn op hun bedrijf (een eventueel nevenberoep is dus in dit geval van ondergeschikte betekenis.) In groep C zijn de grondgebruikers opgenomen, die als hoofdberoep niet het zelfstandig uitoefenen van het landbouwbedrijf hebben (vnl. arbeiders). Groep D omvat oudere arbeiders en voorts rustende boeren die nog enig grondgebruik aanhouden en doorgaans vroeger een groter bedrijf hebben gehad.

minder dan 5 ha cultuurgrond in gebruik. De gemiddelde grootte van de landbouwbedrijven is 14,9 ha 1).

De bedrijven in Noordsleen, Sleen, Diphooorn, Erm en Achterste Erm en omgeving zijn verenigd in een groep (aangeduid met de naam West-Sleenerstroom). In het grootste deel van dit gebied kwam in 1952 een ruilverkaveling van de esgronden tot stand. De bedrijven in het overige deel van het gebied zijn tot een tweede groep verenigd, genaamd Oost-Sleenerstroom. Op de kaart is deze indeling van het gebied aangegeven.

Wat betreft de eigendom/pacht-verhoudingen kan worden opgemerkt dat iets meer dan de helft van de cultuurgrond wordt gepacht 2). Ruim een kwart van de bedrijven in de steekproef zijn volledige pachtbedrijven. Ruim 20% van de geënquêteerde landbouwers hebben grond in eigendom, die verpacht wordt. Dit betreft overwegend de veraf gelegen percelen.

In tabel 2 zijn enkele cijfers opgenomen over de verhouding tussen de oppervlakte bouw- en grasland 3). Het bouwland blijkt gemiddeld

Tabel 2

BOUWLAND-GRASLAND VERHOUDING

	Aantal geënquêteerden	Percentage cultuurgrond		
		bouwland	grasland	kunstweide
< 10 ha	36	50	50	-
10 - 16 ha	42	53	47	0
≥ 16 ha	42	52	46	2
West-Sleenerstroom	70	41	58	1
Oost-Sleenerstroom	50	67	32	1
Alle geënquêteerden	120	52	47	1

iets meer dan de helft van de oppervlakte cultuurgrond in te nemen. In het noorden van het blok bij 't Haantje en Klijndijk, alsmede in het zuidoosten bij Zuidbargo en Barger Erfscheidenveen, dus tegen de veenkoloniale gebieden aan, loopt het percentage bouwland op tot 70-80%. In het westelijke deel van het gebied zijn de verschillen in bedrijfsstructuur iets minder groot.

In tabel 3 4) is de hoeveelheid arbeid van alle op het bedrijf werkzame categorieën arbeidskrachten in procenten weergegeven. Alle arbeidskrachten zijn hierbij omgerekend tot z.g. volwaardige arbeidskrachten (= v.a.k.). Een mannelijke volwassen en volwaardige arbeider, die het gehele jaar werkt op het bedrijf telt voor 1 v.a.k.

- 1) Voor meer gedetailleerde gegevens zie Bijlage I.
- 2) De gedetailleerde gegevens zijn opgenomen in Bijlage II.
- 3) Voor meer gedetailleerde gegevens zie Bijlage III.
- 4) Voor meer gedetailleerde gegevens zie Bijlage IV.

Tabel 1

ARBEIDSBEZETTING

	Aantal geënquête- teerden	Arbeid in procenten geleverd door					
		bedrijfs- hoofd	echt- genote	zoon(s)	dochter(s)	inw. familie	vreemde arb.kr.
< 10 ha	36	64	12	17	4	2	1
10 - 16 ha	42	55	14	10	8	12	1
≥ 16 ha	42	39	8	19	2	8	24
Alle geënquêteerden	120	49	11	16	4	8	12

Met factoren als leeftijd, duur van meewerken, invaliditeit, e.d. is bij de vaststelling van het z.g. volwaardigheidspercentage rekening gehouden. In vergelijking met het gemiddelde gezinsbedrijf op de zandgronden is het aandeel van de vrouwenarbeid aan de hoge kant (16%), het aandeel van de zoons daarentegen laag (16%). 8% van het werk wordt door inwonende familieleden verricht, terwijl op de bedrijven van 16 ha en groter 24% van de werkzaamheden door landarbeiders wordt uitgevoerd.

In tabel 4 zijn de landbouwbedrijven ingedeeld naar z.g. arbeidsbezettingstypen, die de combinatie laten zien, waarin verschillende categorieën arbeidskrachten op het bedrijf samenwerken. Omdat op vrijwel alle bedrijven vrouwen in meer of mindere mate meewerken is bij deze indeling alleen op de categorieën mannelijke arbeidskrachten gelet. Het

Tabel 4

ARBEIDSBEZETTINGSTYPEN

	Aantal landbouwbedrijven met			
	< 10 ha	10-16 ha	≥ 16 ha	totaal
Boer alléén	18	20	4	42
Boer met zoon(s)	8	13	14	35
Boer met vreemd personeel	1	2	14	17
Boer met inw. familieleden	1	6	6	13
Overige typen	1	1	4	6

eenmansbedrijf, waar de boer dus al het werk alleen doet, veelal met wat hulp van de vrouw of dochter, is het overheersende type. Ook het aantal vader-zoon-bedrijven is echter belangrijk. Het werken met vreemd personeel komt bijna uitsluitend op de bedrijven van 16 ha en groter voor.

De oppervlakte cultuurgrond, die per mannelijke volwaardige arbeidskracht wordt bewerkt, in de verschillende grootteklassen blijkt uit tabel 5. Voor het gehele gebied is deze oppervlakte gemiddeld 10,5 ha per v.a.k. Dit is voor de zandgebieden vrij hoog. Hierbij dient te worden opgemerkt dat ongeveer een derde deel van de oppervlakte bouw-

land wordt beteeld met het relatief veel arbeid vragende gewas aardap-

Tabel 5

ARBEIDSDICHTHEID

	Aantal land- bouwbedrijven	Oppervlakte cultuurgrond in ha per v.a.k., geleverd door mannelijke arbeidskrachten
< 10 ha	29	6,57
10 - 16 ha	42	10,37
≥ 16 ha	42	12,17
Alle landbouwbedrijven	113	10,48

pelen, waar echter tegenover staat dat er op de bedrijven weinig varkens en kippen voorkomen.

Ten einde een globale indruk te verkrijgen van de bedrijfsopvolgingssituatie is het aantal potentiële opvolgers per 100 bedrijven berekend (tabel 6). Hiermee wordt een inzicht in de structurele ontwikkeling van aantal en grootte der bedrijven mogelijk 1). Het aantal potentiële opvolgers is, bij gebrek aan een meer exacte bepaling van het

Tabel 6

BEDRIJFSOPVOLGINGSSITUATIE

	Aantal land- bouwbedrijven	Aantal potentiële opvolgers per 100 landbouwbedrijven
< 10 ha	29	28
10 - 16 ha	42	36
≥ 16 ha	42	55
Alle landbouwbedrijven	113	41

begrip opvolger, gelijkgesteld aan het aantal niet-zelfstandig-in-de-landbouw werkende zoons. De vader-zoon-opvolging is echter in deze streek gebruikelijk zodat deze benadering wel verantwoord is. Uitgaande van de veronderstelling dat een boer 35 jaar zijn beroep blijft uitoefenen en het bedrijf op 30-jarige leeftijd aanvaardt, zal het huidige

- 1) In het kader van deze oriënterende structuurbeschrijving kan op dit punt hier niet dieper worden ingegaan. Voor een uitvoerige uiteenzetting omtrent de interpretatie van de cijfers in tabel 6 raadplege men L.E.I.-Verslag No. 18 "De Haagse Beemden".

aantal bedrijven constant blijven, indien het cijfer van de opvolgingsdruk (d.i. het aantal potentiële opvolgers per 100 bedrijven) 43 bedraagt. Uit de tabel blijkt dat dit ongeveer de situatie is die in het ruilverkavelingsgebied Sleenerstroom wordt aangetroffen. Op de kleinere bedrijven is het aantal opvolgers echter duidelijk lager, zodat bijvoorbeeld een daling van het aantal kleinere bedrijven zou kunnen worden verwacht, doordat er bedrijven vrijkomen zonder dat er een opvolger voor is. Wanneer echter voor deze kleinere vrijkomende bedrijven nog belangstelling bestaat bij gegadigden van buiten het gebied of bij de potentiële opvolgers van de grotere bedrijven voor wie geen (grotere) bedrijven vrijkomen, dan zal de daling van het aantal kleinere bedrijven worden afgeremd. Op de grotere bedrijven blijkt het aantal potentiële opvolgers inderdaad het aantal vrijkomende bedrijven nog te overtreffen, zodat bovenstaande veronderstelling bepaald niet denkbeeldig is. Een vermindering van het aantal grotere bedrijven is in de naaste toekomst dan ook niet te verwachten, tenzij bedrijfssplitsingen optreden.

HOOFDSTUK II

DE BEOORDELING VAN DE DOOR MIDDEL VAN ENQUÊTE VERKREGEN BEDRIJFSECONOMISCHE GEGEVENS

§ 1. De verzameling van de gegevens

De belangrijkste kosten- en opbrengstenposten van de Sleenerstroom-bedrijven zijn vastgesteld aan de hand van gegevens, die tijdens de enquête zijn verkregen. Boekhoudkundige gegevens die door de boer moeilijk kunnen worden geschat en waarvan het verkrijgen op andere wijze (b.v. het verzamelen en totaliseren van nota's) in dit geval niet mogelijk was, zijn via normen benaderd. Deze normen zijn ontleend aan de door het L.E.I. geadministreerde bedrijven.

In het kort zal worden aangegeven hoe de belangrijkste bedrijfs-economische gegevens zijn verkregen. Hierbij wordt met "enquête" bedoeld dat de boer ons dit gegeven (al of niet geschat) bij de enquête heeft verstrekt of dat het op een andere wijze is verkregen. Met "norm" wordt bedoeld dat per eenheid voor alle bedrijven steeds een zelfde getal is ingevuld.

1. Grondgebruik	enquête
2. Arbeid	aantal volwaardige arbeidskrachten (v.a.k.) enquête kosten: norm (C.A.O.-loon incl. soc. lasten per v.a.k.) overuren: niet bekend
3. Werk door derden	enquête
4. Werktuigkosten	werktuigeninventaris: enquête afschrijving en rente: bepaald aan de hand van de werktuigeninventaris onderhoud: norm
5. Voederkosten per diersoort	krachtvoer: enquête. Voor 28 bedrijven is alleen bekend wat in totaal per bedrijf is aangekocht. Met behulp van normen is het krachtvoer hier toegerekend aan het rundvee, de varkens en de kippen; ondermelk: enquête stroverbruik: norm
6. Meststoffen	hoeveelheden: enquête prijzen: norm
7. Pacht	norm (voor alle bedrijven f. 105,- per ha)
8. Overige kosten	zaaizaad en pootgoed: norm dierenarts, dekgelden, fokvereniging enz.: norm onderhoudskosten gebouwen: norm diverse kosten: norm
9. Rundvee	gemiddelde samenstelling: enquête (2 peildata) melkproductie: enquête omzet en aanwas: enquête (over de periode 1 mei - $\pm$ 15 mrt.)

10. Varkens	gemiddelde samenstelling: enquête (2 peildata) omzet en aanwas: enquête (over de periode 1 mei - + 15 maart maal correctiefactor om de omzet en aanwas over een vol boekjaar te krijgen)
11. Pluimvee	aantal: bepaald percentage van het opgegeven aantal bij de enquête leg/hen: via norm (in afhankelijkheid van het legpercentage van begin maart) prijs: norm omzet en aanwas: norm
12. Marktbare gewassen	oppervlakte: enquête kg-opbrengsten: enquête bestemming: enquête prijzen: norm kosten zaaizaad en pootgoed: norm rente omlopend kapitaal: norm stro-opbrengst en stroprijs: norm

In bijlage 5 wordt meer gedetailleerd aangegeven hoe de bedrijfs-economische gegevens zijn verkregen.

Ongeveer 15% van de totale kosten moest volledig met normen worden bepaald.

§ 2. Vergelijking met de uitkomsten van L.E.I. - bedrijven

Ter toetsing van de betrouwbaarheid van de met behulp van de enquête en normen vastgestelde kosten en opbrengsten zijn deze vergeleken met die, welke zijn ontleend aan de boekhoudingen van een aantal soortgelijke Drentse L.E.I.-bedrijven in hetzelfde jaar.

Daartoe zijn uit de geënquêteerde bedrijven de groepen West-Sleenerstroom 10 - 16 ha en Oost-Sleenerstroom 10 - 16 ha (zie hoofdstuk III) verenigd tot 1 groep. Deze gecombineerde groep omvat in totaal 42 bedrijven. Van enkele bedrijven zijn bepaalde gegevens niet beschikbaar of niet bruikbaar. De vermelde bedrijfsgegevens hebben dan ook betrekking op 42 of een kleiner aantal bedrijven. Dit aantal is steeds gelijk aan het aantal bedrijven dat is gebruikt bij de beschrijving van de bedrijfs-onderdelen (zie hoofdstuk III).

In het boekjaar 1961/'62 waren 38 gemengde zandbedrijven in Drenthe bij het L.E.I. in administratie. Op het moment van de keuze van deze bedrijven werden zij geacht bedrijven te zijn, die a. werken onder de produktieomstandigheden, zoals die in het gebied voorkomen, b. die een voor de streek normaal bedrijfsplan hebben en c. die worden geleid door een vakkundige bedrijfsleider.

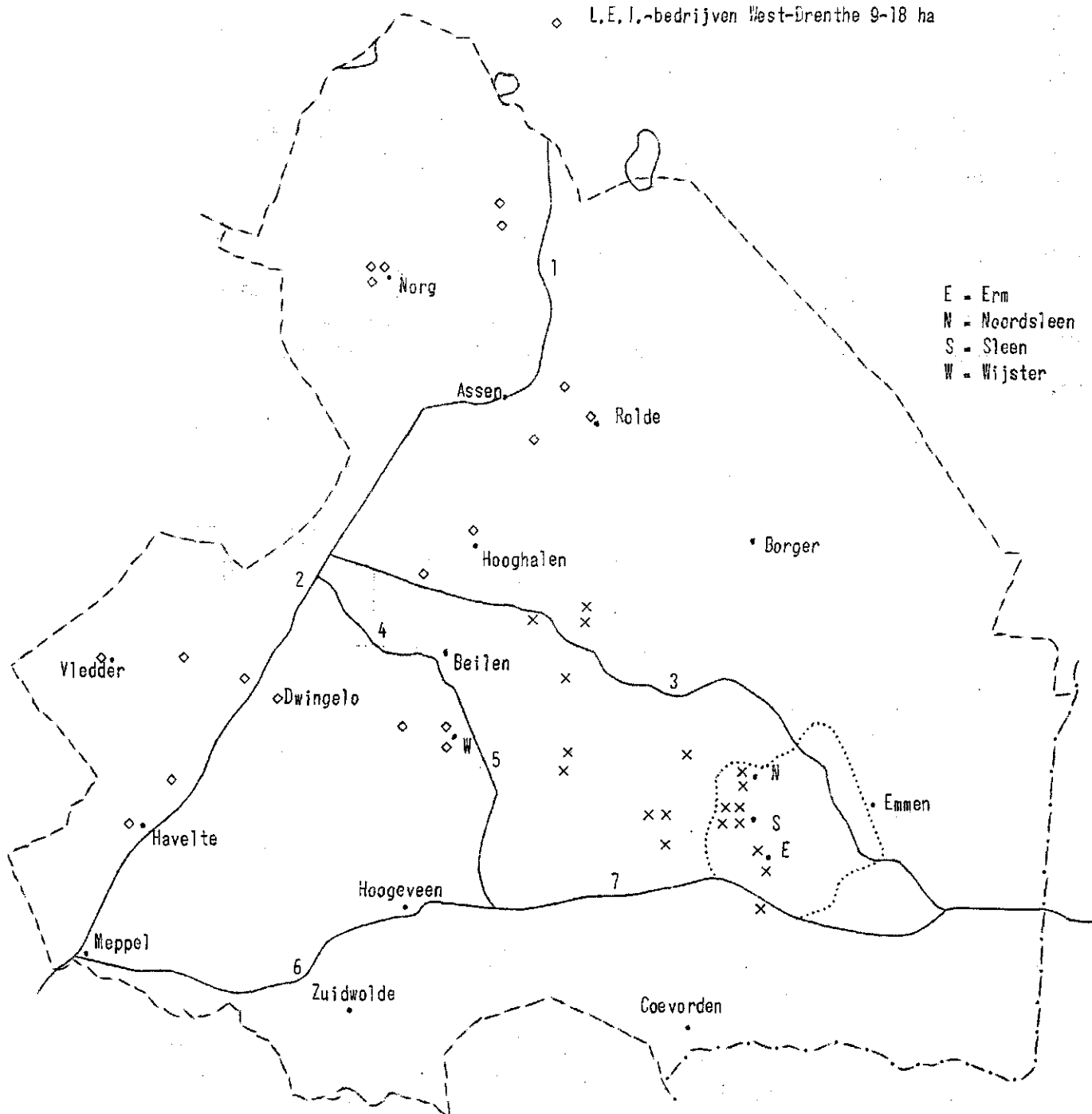
Een groep van 19 L.E.I.-bedrijven ligt in het rijkslandbouwconsulentschap Emmen en een tweede groep van eveneens 19 L.E.I.-bedrijven in het consulentschap Assen. De ligging van deze bedrijven is aangegeven op de kaart op de volgende bladzijde.

DE LIGGING VAN DE L.E.I.-BEDRIJVEN IN DRENTHE

x L.E.I.-bedrijven Oost-Drenthe 10-16 ha

◇ L.E.I.-bedrijven West-Drenthe 9-18 ha

E = Erm
N = Noordsleen
S = Sleen
W = Wijster

1. Willemskanaal
2. Drentsche Hoofdvaart
3. Oranje Kanaal

4. Beilervaart
5. Linthorst Homankanaal
6. Hoogeveense Vaart
7. Verlengde Hoogeveense Vaart

..... ruilverkavelingsblok Sleenerstroom

De eerstgenoemde groep bestaat uit gemengde zandbedrijven van 10 - 16 ha (gemiddeld 12,77 ha) en wordt verder aangeduid als Oost-Drenthe 10 - 16 ha. De tweede groep bestaat uit bedrijven van 9 - 18 ha (gemiddeld 13,87 ha) en wordt aangeduid als West-Drenthe 9 - 18 ha.

Bij de volgende vergelijking zijn de groepen West- en Oost-Drenthe bij elkaar gevoegd tot een groep Drenthe (9 - 18 ha) van 38 bedrijven.

Indien een groep 35 à 40 bedrijven telt, zoals in dit geval, zijn de toevallige afwijkingen van de groepsgemiddelden voor het onderhavige onderzoek praktisch te verwaarlozen.

Eerst zal worden nagegaan of het gemiddelde bedrijfsplan van de Drentse L.E.I.-bedrijven en van de Sleenerstroom-bedrijven zodanig met elkaar overeenstemt dat het zin heeft de bedrijfseconomische gegevens met elkaar te vergelijken.

In tabel 7 zijn de belangrijkste bedrijfsgegevens van de L.E.I.-bedrijven in Drenthe en de enquêtebedrijven in het ruilverkavelingsgebied Sleenerstroom opgenomen. De gemiddelde bedrijfsoppervlakte is ongeveer gelijk; de oppervlakte marktbaar gewassen is op de Sleenerstroombedrijven $\pm$ 2,00 ha hoger dan op de Drentse L.E.I.-bedrijven en dus de oppervlakte grasland en voedergewassen excl. nagewassen $\pm$ 2,00 ha lager.

Tabel 7

ENKELE GEGEVENS VAN DE DRENTSE L.E.I.-BEDRIJVEN
EN VAN DE SLEENERSTROOM-BEDRIJVEN

	Gemiddelden per bedrijf	
	L.E.I.-bedrijven Drenthe 9-18 ha	Bedrijven Sleenerstroom 10-16 ha
Oppervlakte cultuurgrond (ha)	13,32	12,95
Oppervlakte marktbaar gewassen (ha)	4,80	6,60
Oppervlakte grasland en voedergewassen excl. nagewassen	8,52	6,35
Oppervlakte aardappelen (ha)	1,45	2,18
Aantal melkkoeien	9,7	7,7
Aantal melkkoeien per ha grasland en voedergewassen 1)	1,12	1,15
Aantal fokzeugen	2,1	2,1
Aantal mestvarkens	4,3	2,0
Aantal leghennen	26	55
Aantal volw. arbeidskrachten (v.a.k.)	1,6	1,6
Aantal bewerkingseenheden (b.e.) 2)	1524	1553
B.e./ha	115	120
B.e./v.a.k.	968	1011

- 1) De oppervlakte grasland en voedergewassen is gelijk aan de oppervlakte grasland + oppervlakte voedergewassen (b.v. voederbieten) + $\frac{1}{3}$ x de oppervlakte nagewassen (b.v. stoppelknollen).
- 2) De bewerkingseenheden vormen een maat ter bepaling van de omvang van de afzonderlijke bedrijfsonderdelen en gesommeerd van het bedrijf als geheel.

Het aantal melkkoeien per ha grasland en voedergewassen op de genoemde groepen bedrijven is bijna even groot. De varkens- en pluimveehouderij is niet belangrijk. De groepsgemiddelden betreffende het aantal volwaardige arbeidskrachten per bedrijf zijn gelijk; de gemiddelden t.a.v. de oppervlakte en het aantal bewerkingseenheden lopen niet veel uiteen, hieruit volgt dat de taakdichtheid (b.e./ha) en het arbeidseffect (b.e./v.a.k.) ook weinig verschillen.

Aan de hand van deze summier vergelijking kan worden geconcludeerd dat de gemiddelde produktieomstandigheden van de bedrijven in de beide groepen zodanig zijn, dat de bedrijfseconomische kengetallen, die de verschillende bedrijfsonderdelen kenmerken, met elkaar mogen worden vergeleken. Een voorwaarde hierbij is natuurlijk wel dat de produktierichtingen van niet te kleine omvang zijn.

De marktware gewassen

De belangrijke gewassen naar oppervlakte gemeten op de Sleenerstroom-bedrijven zijn (tussen haakjes het percentage van de oppervlakte bouwland) rogge (24%), haver (25%) en fabrieksaardappelen (25%).

In tabel 8 zijn de opbrengsten van deze 3 gewassen vermeld.

Tabel 8

DE OPBRENGSTEN VAN DE MARKTBARE GEWASSEN (kg/ha)

	L.E.I.-bedrijven Drenthe	Bedrijven Sleenerstroom
Rogge	3030	3165
Haver	3680	3800
Fabrieksaardappelen	26000	28950

De kg-opbrengsten van rogge en haver op de Sleenerstroom-bedrijven liggen 3 à 4% hoger en van fabrieksaardappelen 11% hoger dan op de Drentse L.E.I.-bedrijven. Hierbij kan worden opgemerkt dat de gemiddelde kg-opbrengst van fabrieksaardappelen op de L.E.I.-bedrijven in de Veenkoloniën 33.000 kg bedraagt.

De Sleenerstroom-bedrijven liggen voor het grootste deel op zandgrond en voor een klein deel op veenkoloniale grond, terwijl de genoemde 38 L.E.I.-bedrijven geheel op zandgrond liggen. Men kan dan ook wat hogere kg-opbrengsten van de akkerbouwgewassen verwachten op de Sleenerstroom-bedrijven mede omdat de akkerbouw op deze bedrijven een grotere plaats inneemt dan op de L.E.I.-bedrijven in Drenthe. De verkregen opbrengstgegevens lijken betrouwbaar.

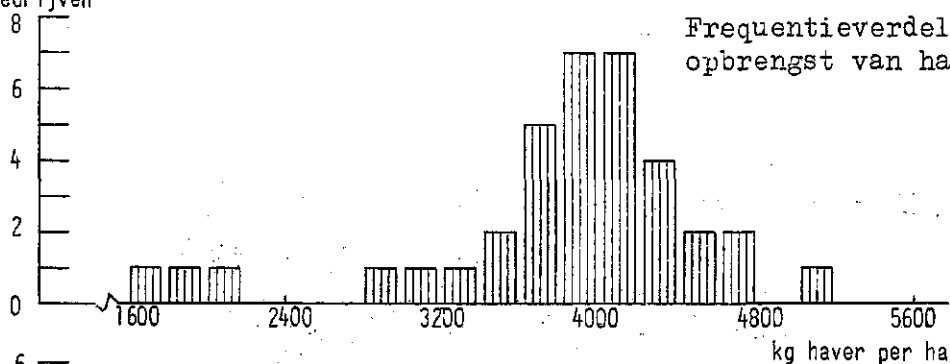
Uit de frequentieverdeling, die is gemaakt van de opbrengst van haver (graf.1) blijkt dat de spreiding van de waarnemingen op de Sleenerstroombedrijven even groot is als op de Drentse L.E.I.-bedrijven.

Grafiek 1

Aantal
bedrijven

Frequentieverdeling per bedrijf van de
opbrengst van haver

Sleenerstroom
10-16 ha
36 bedrijven

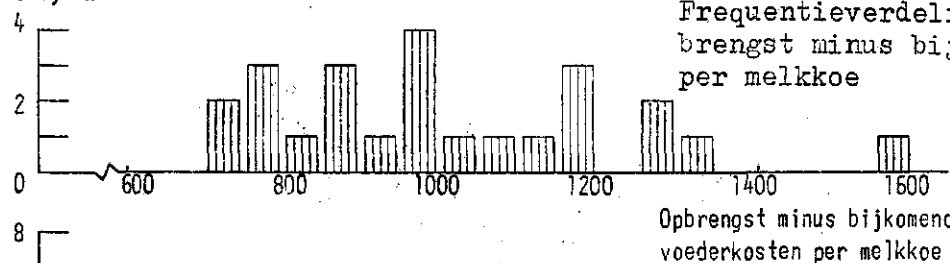

Drenthe
9-18 ha
35 bedrijven

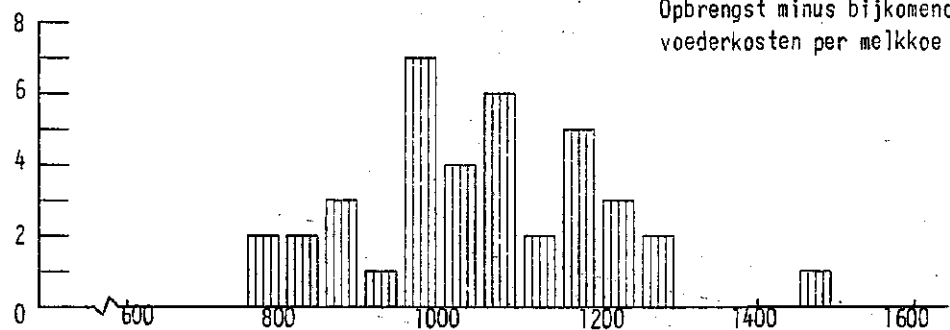
Aantal
bedrijven

Frequentieverdeling per bedrijf v.d. op-
brengst minus bijkomende voederkosten
per melkkoe

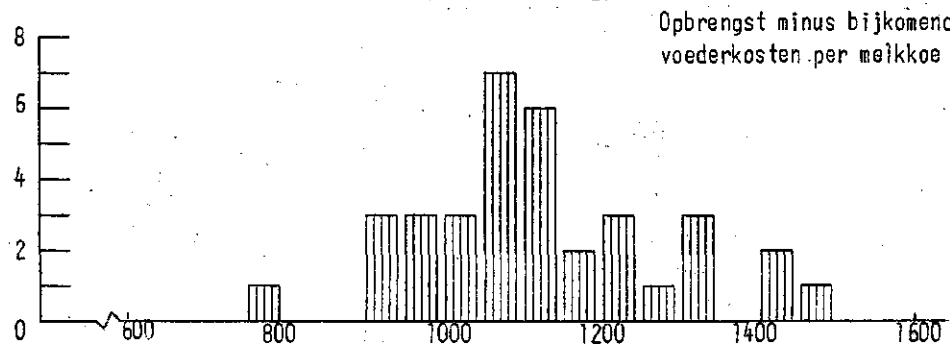
Sleenerstroom
3-10 ha
24 bedrijven

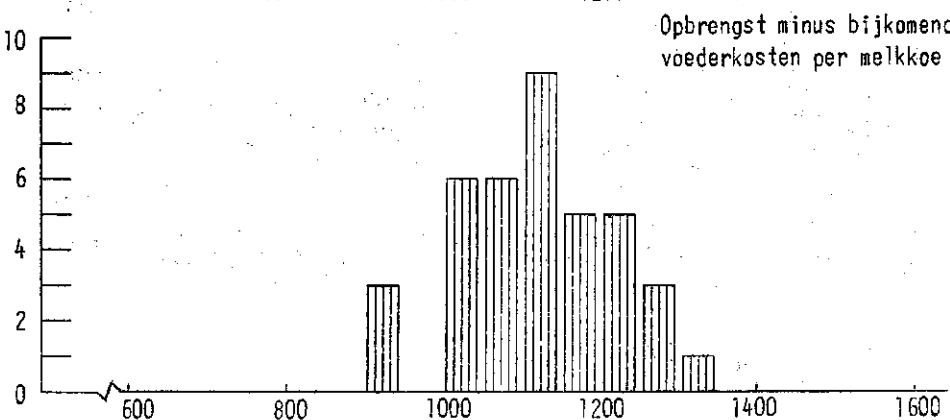
Sleenerstroom
10-16 ha
38 bedrijven

Sleenerstroom
> 16 ha
35 bedrijven

Drenthe
9-18 ha
38 bedrijven

De rundveehouderij

In tabel 9 zijn de gegevens vermeld die van belang zijn bij de vergelijking van de kengetallen betreffende de rundveehouderij.

In de grootteklasse van 10 - 16 ha zijn 41 bedrijven waarop rundvee wordt gehouden. Van 3 van deze 41 bedrijven ontbreken de gegevens of wijken de berekende kengetallen zo ver af van het gemiddelde dat de enquêtegegevens, waaruit de kengetallen zijn afgeleid, als onbetrouwbaar moeten worden bestempeld. De gegevens van deze 3 bedrijven zijn niet in tabel 9 opgenomen.

Tabel 9

DE RUNDVEEHOUDERIJ

	L.E.I.-bedrijven Drenthe	Bedrijven Sleenerstroom
Aantal melkkoeien per bedrijf	9,7	7,7
Vetgehalte	3,90%	3,96%
Prijs per 100 kg melk	f. 27,86	f. 28,21
Kg melk per koe	4168	3920
Omzet en aanwas plus overige opbrengsten per melkkoe	f. 458,-	f. 384,- 1)
Kosten krachtvoer, melkprodukten en ruwvoer per melkkoe	f. 481,-	f. 510,-

1) niet gecorrigeerd

De hoeveelheid geleverde melk, het vetgehalte en het melkgeld, zijn, dank zij de medewerking van de zuivelfabrieken, vrij nauwkeurig bekend. Dit blijkt ook wel uit de opbrengstprijzen van de melk. Bij een vetgehalte van 3,96% zou de melk van de Drentse L.E.I.-bedrijven volgens het door de Drentse zuivelfabrieken toegepaste systeem van uitbetaling ongeveer evenveel hebben opgebracht als de melk van de bedrijven in Sleenerstroom.

Het gemiddelde aantal melkkoeien is bepaald naar de toestand op 1 mei 1961 en op de datum van de enquête, dus $\pm$ 15 maart 1962. Aangenomen is dat het gemiddelde aantal melkkoeien, dat uit deze 2 waarnemingen is afgeleid, overeenstemt met het werkelijke gemiddelde aantal dieren over een vol boekjaar. De berekende omzet en aanwas per melkkoe blijkt achteraf $\pm$ f. 75,- lager te zijn dan op de L.E.I.-bedrijven. Voor de Sleenerstroom-bedrijven is deze post bepaald over een periode van 1 mei 1961 tot $\pm$ 15 maart 1962, dus slechts over 10½ maand i.p.v. over 12 maanden. Hoewel nog rekening is gehouden met de kalveren die voor 1 mei 1962 geboren zouden worden, is het dus wel begrijpelijk dat de berekende omzet en aanwas van het rundvee te laag is. Daarom lijkt het juist er van uit te gaan dat de omzet en aanwas in werkelijkheid f. 75,- per melkkoe hoger is dan met behulp

van de verkregen enquêtegegevens is berekend. Bij de weergave van de gemiddelde bedrijfsresultaten is daarom een correctie aangebracht en is de omzet en aanwas per koe met f. 75,- verhoogd.

De voederkosten per melkkoe zijn in de beide gebieden bijna even hoog.

In graf. 2 is de frequentieverdeling aangegeven van de opbrengst minus bijkomende voederkosten per melkkoe. De figuur laat zien dat de kleinste spreiding van de waarnemingen wordt gevonden op de Drentse L.E.I.-bedrijven, die in grootte uiteenlopen van 9 - 18 ha. De spreiding op de Sleenerstroom-bedrijven is in alle grootteklasse groter dan op de Drentse L.E.I.-bedrijven. Hoe kleiner de grootteklasse des te groter is de spreiding van de afzonderlijke waarnemingen per bedrijf.

De varkens- en pluimveehouderij

De omvang van de varkens- en pluimveehouderij op de Sleenerstroom-bedrijven is gering. Ten aanzien van de groep West-Sleenerstroom 10 - 16 ha dragen de varkens- en de pluimveebedrijven voor 6% bij in het totale aantal bewerkingseenheden; met betrekking tot de groep Oost-Sleenerstroom 10 - 16 ha is dit slechts 3%.

De gegevens van 1 van de 31 bedrijven met varkens in de grootteklasse van 10 - 16 ha kunnen niet worden gebruikt omdat enkele enquêtegegevens van dit bedrijf op dit punt onjuist zijn. De gemiddelde opbrengst per f. 100,- voederkosten is op de L.E.I.-bedrijven gemiddeld f. 124,- en op de Sleenerstroom-bedrijven f. 113,-. Deze kengetallen ontlopen elkaar dus niet veel.

In verband met de geringe betekenis van de pluimveehouderij is hieraan bij de enquête weinig aandacht en tijd besteed. De meeste gegevens zijn ten dele of geheel geschat.

Er zijn in de grootteklasse van 10 - 16 ha 27 bedrijven met gemiddeld meer dan 30 kippen. Van 7 bedrijven (dus bijna $\frac{1}{4}$) vertonen de kengetallen een zodanige afwijking van het gemiddelde dat moet worden aangenomen dat de enquêtegegevens, die hiermede verband houden, onbetrouwbaar zijn.

Tabel 10

DE PLUIMVEEHOUDERIJ

	L.E.I.-bedrijven Drenthe	Bedrijven Sleenerstroom
Aantal leghennen per bedrijf	26	55
Leg per hen per jaar	204	204
Opbrengstprijz per 100 eieren (gld.)	10,20	10,00
Voerkosten per 10 hennen per jaar (gld.)	206	199
Opbrengst minus voerkosten per 10 hennen per jaar (gld.)	× 1	15

Bij vergelijking van de kengetallen betreffende de pluimveehouderij van de L.E.I.-bedrijven met die van de Sleenerstroom-bedrijven (tabel 10) blijkt dat de kengetallen goed met elkaar overeenstemmen.

Arbeidskosten

Ter bepaling van het aantal volwaardige arbeidskrachten (v.a.k.) zijn de jeugdige personen in de leeftijd van 15 tot 23 jaar bij de enquête hoger gewaardeerd dan is geschied op de bedrijven die bij het L.E.I. in administratie zijn. Daar staat tegenover dat voor de leeftijdsgroep van 60 tot 65 het omgekeerde het geval is. Wanneer men aanneemt dat de beide leeftijdsgroepen naar evenredigheid vertegenwoordigd zijn, heffen deze afwijkingen elkaar ongeveer op.

Het is dus geoorloofd het gemiddelde aantal v.a.k.'s per bedrijf in het gebied Sleenerstroom te vergelijken met dat van de L.E.I.-bedrijven. Deze blijken voor de grootteklasse van 10 - 16 ha in beide groepen gelijk te zijn, namelijk 1,6 v.a.k. per bedrijf.

Het aantal bewerkingseenheden per bedrijf stemt ook goed overeen.

Voor de groep L.E.I.-bedrijven bedragen de arbeidskosten gemiddeld 932 gld. per ha. Dit ligt aanmerkelijk, t.w. 15% of f. 124,-, boven de berekende arbeidskosten op de Sleenerstroom-bedrijven van 10 - 16 ha (808 gld. per ha). De oorzaak hiervan is dat de arbeidskosten op de geënquêteerde bedrijven zijn gebaseerd op de jaarkosten volgens de C.A.O. bij contractueel vastgelegde arbeidstijd. Zoals in het algemeen op de gemengde bedrijven het geval is, is op de L.E.I.-bedrijven in Drenthe de arbeidstijd van de boer en de medewerkende gezinsleden echter langer dan in de C.A.O.'s is overceengekomen. Er is aangenomen dat dit op de Sleenerstroom-bedrijven van 10 - 16 ha en 16 ha en groter ook het geval is.

Daarom zijn de gemiddelde arbeidskosten van de genoemde groepen verhoogd met 15%. Op deze wijze zijn dus in de arbeidskosten ook de overuren opgenomen.

Bemestingskosten

Van 21 geënquêteerde bedrijven is bekend welk bedrag zij aan kunstmest hebben uitgegeven in het boekjaar 1961/'62. Dit bedrag ligt 17% lager dan is berekend voor dezelfde bedrijven met behulp van de door de boeren geschatte giften. Daarom zijn de berekende meststofkosten verlaagd met 17%. De gemiddelde kosten van de meststoffen bedragen na de wijziging f. 178,- per ha cultuurgrond en sluiten goed aan bij het gemiddelde van de Drentse L.E.I.-bedrijven, zijnde f. 169,- per ha.

Werk door derden

Door de boeren is opgegeven welke werkzaamheden erop hun bedrijven door loonwerkers zijn uitgevoerd. Met behulp van de geldende tarieven voor het loonwerk zijn de kosten berekend. De kosten van het werk door derden op de Drentse L.E.I.-bedrijven bedragen gemiddeld

f. 82,- per ha cultuurgrond; op de bedrijven van de groep West-Sleenerstroom 10 - 16 ha f. 85,- per ha en in Oost-Sleenerstroom 10 - 16 ha f. 115,- per ha. Op de bedrijven van de laatste groep is naar verhouding meer akkerbouw, waardoor het aannemelijk is, dat de post werk door derden ook wat hoger ligt.

Werktuigkosten, pacht en overige kosten

De werktuigkosten bedragen op de Drentse L.E.I.-bedrijven gemiddeld f. 88,- per ha cultuurgrond; op de Sleenerstroom-bedrijven van 10 - 16 ha is dit f. 110,- per ha. Op 38 L.E.I.-bedrijven treft men in 1961/'62 12 melkmachines en 1 trekker aan en op 39 Sleenerstroom-bedrijven van 10 - 16 ha 5 melkmachines en 4 $\frac{1}{2}$ trekker. De nieuwwaarde van de dode inventaris op de L.E.I.-bedrijven is gemiddeld f. 531,- per ha cultuurgrond en op de Sleenerstroom-bedrijven f. 586,- per ha. Het is daarom te verwachten dat de werktuigkosten op de Sleenerstroom-bedrijven wat hoger zullen liggen.

De pacht bedraagt op de 19 L.E.I.-bedrijven in Oost-Drenthe gemiddeld f. 100,- per ha; voor de Sleenerstroom-bedrijven is als norm f. 105,- per ha gekozen. De overige kosten (rente veestapel, zaaizaad en pootgoed, algemene kosten, enz.) zijn op de Drentse L.E.I.-bedrijven gemiddeld f. 255,- per ha. Op de Sleenerstroom-bedrijven zijn deze kosten berekend met behulp van verschillende normen. De overige kosten bedragen hier gemiddeld f. 264,- per ha en liggen daarmee op hetzelfde niveau als van de Drentse L.E.I.-bedrijven.

Samenvatting

De gemiddelde bedrijfsuitkomsten van verschillende groepen geënquêteerde bedrijven zijn dus gecorrigeerd voor wat betreft:

1. de omzet en aanwas van het rundvee (f. 75,- per melkkoe hoger) en
2. de bemestingskosten (f. 35,- per ha cultuurgrond lager).

Deze twee correcties hebben er b.v. per saldo toe geleid dat van de groep West-Sleenerstroom 10 - 16 ha het arbeidsinkomen per ha met f. 57,- is verhoogd en van de groep Oost-Sleenerstroom met f. 33,-.

De gemiddelde arbeidskosten van de groepen bedrijven van 10 - 16 ha en van 16 ha en groter zijn verhoogd met 15% in verband met de kosten van de overuren. Zoals reeds is vermeld heeft dit op het arbeidsinkomen geen invloed.

De conclusie uit de vergelijking met de L.E.I.-bedrijven is, dat op de meeste punten de door middel van enquêtes verkregen gegevens een betrouwbare indruk maken.

HOOFDSTUK III

BEDRIJFSECONOMISCHE ASPECTEN VAN HET SLEENERSTROOMGEBIED

§ 1. De i n d e l i n g v a n d e b e d r i j v e n

Van de 130 bezochte bedrijven zijn er 119 stuks die bruikbare gegevens hebben geleverd voor de bedrijfseconomische beschrijving van het gehele bedrijf of van bepaalde bedrijfsonderdelen. Van deze 119 bedrijven zijn 4 bedrijven wegens hun kleine oppervlakte (kleiner dan 3 ha) buiten beschouwing gelaten. Eveneens zijn de gegevens van 2 grote akkerbouwbedrijven van veenkoloniaal karakter, die in de Zuidoosthoek van het ruilverkavelingsgebied liggen niet voor de beschrijving gebruikt. De overige 113 bedrijven zijn in groepen verdeeld naar geografische ligging en bedrijfsoppervlakte. Wat betreft de ligging is een onderscheid gemaakt tussen het westelijke en oostelijke deel van het gebied genaamd West- en Oost-Sleenerstroom (zie blz. 9 en de kaart t.o. blz. 7). Verder zijn de bedrijven weer onderverdeeld naar grootteklasse te weten 3-10 ha, 10-16 ha en 16 ha en groter (tabel 11).

Tabel 11

OVERZICHT VAN DE GEVORMDE GROEPEN

Naam groep	Aantal be- drijven	Gemiddelde bedrijfs- oppervl. (ha)	Aantal bedrijven waarvan de volledi- ge financiële resul- taten bekend zijn
West-Sleenerstroom 3 - 10 ha	21	7,07	14
West-Sleenerstroom 10 - 16 ha	22	12,66	20
West-Sleenerstroom 16 ha en groter	25	20,98	20
Oost-Sleenerstroom 3 - 10 ha	10	6,60	9
Oost-Sleenerstroom 10 - 16 ha	20	13,22	19
Oost-Sleenerstroom 16 ha en groter	15	22,58	14
Totaal	113	14,34	96

Bij de beschrijving van de bedrijfsonderdelen zijn de bedrijfsgegevens van de 113 bedrijven zoveel mogelijk meegenomen. Voor het weergeven van de volledige bedrijfsresultaten kunnen de gegevens van 17 bedrijven (van de 113) niet worden gebruikt. De oorzaken zijn de volgende. Van 6 bedrijven zijn de gegevens ontoereikend om een specificieerde verlies- en winstrekening op te stellen. Verder zijn er 8 bedrijven waarvan een of meer belangrijke kengetallen een zodanige afwijking van het gemiddelde te zien geven dat moet worden aangenomen dat de enquêtegegevens, die hiermede verband houden, onbetrouwbaar zijn. Tenslotte zijn er 3 bedrijven, die sterk afwijken van de bedrijven in de groepen, waarin zij thuis horen.

§ 2. Het bedrijfsplan

In tabel 12 is de procentuele verdeling van de bewerkingseenheden over de bedrijfssectoren akkerbouw, rundvee-, varkens- en pluimveehouderij vermeld. Tevens is de specialisatieindex gegeven. De bewerkingseenheden vormen een maat ter bepaling van de omvang van de afzonderlijke bedrijfsonderdelen en gesommeerd van het bedrijf als geheel.

De specialisatieindex is een kengetal over de graad van specialisatie. Naarmate het bedrijf meer gespecialiseerd is, d.w.z. naarmate een van de bedrijfsonderdelen sterker overheerst of er minder bedrijfsonderdelen op het bedrijf zijn is deze index hoger.

Tabel 12

HET BEDRIJFSPLAN

	Aantal bedrij- ven 1)	De verdeling van de bewerkingseenheden over de bedrijfssectoren in procenten van het totaal				Speci- alisa- tie- index
		akker- bouw	rundvee- houderij	varkens- houderij	pluimvee- houderij	
Sleenerstroom						
- West 3 - 10 ha	21	37	54	4	4	47
- West 10 - 16 ha	22	44	50	4	2	47
- West 16 ha en groter	25	40	55	4	1	48
- Oost 3 - 10 ha	10	59	38	2	1	55
- Oost 10 - 16 ha	20	59	38	2	1	52
- Oost 16 ha en groter	15	65	33	1	-	58
Oost-Drenthe 10 - 16 ha	19	41	54	4	1	47
West-Drenthe 9 - 18 ha	19	35	61	2	-	53

1) Totaal 113 bedrijven.

In West-Sleenerstroom is de rundveehouderij belangrijker dan de akkerbouw; ongeveer 53% van het totale aantal bewerkingseenheden is afkomstig uit de rundveehouderij en $\pm$ 40% uit de akkerbouw. In Oost-Sleenerstroom overweegt de akkerbouw duidelijk in alle grootteklassen. Hier is de bijdrage van de rundveehouderij tot het totale aantal bewerkingseenheden $\pm$ 36% en van de akkerbouw $\pm$ 63%. Tussen de grootteklassen is geen duidelijk verschil te constateren.

De varkens- en de pluimveehouderij nemen slechts een ondergeschikte plaats in op deze bedrijven. Haar aandeel op de bedrijven in West-Sleenerstroom in de verschillende grootteklassen loopt uiteen van 5 tot 8% van het totale aantal bewerkingseenheden. In Oost-Sleenerstroom is dit aandeel lager; het ligt hier tussen 1 en 3%.

In de cijfers per dorp of per buurtschap komt ook het verschil tussen West- en Oost-Sleenerstroom naar voren.

Alleen het buurtschap Wilhelmsoord (6 bedrijven > 3 ha) wijkt af van de andere buurtschappen die tezamen de groep Oost-Sleenerstroom vormen. In Wilhelmsoord is de rundveehouderij iets belangrijker dan de akkerbouw.

§ 3. De gewassen

Van de oppervlakte bouwland wordt 61% beteeld met granen; 30,5% met aardappelen en 8,5% met suiker- en voederbieten (tabel 13).

Tabel 13

HET BOUWPLAN

	Aantal bedrij- ven	Percentage bouwland beteeld met			
		granen	aard- appelen	suiker- bieten	voeder- bieten
Sleenerstroom					
- West 3 - 10 ha	21	61	27	6	6
- West 10 - 16 ha	22	61	30	3	6
- West 16 ha en groter	25	64	29	2	5
- Oost 3 - 10 ha	10	59	29	9	3
- Oost 10 - 16 ha	20	57	33	7	3
- Oost 16 ha en groter	15	58	33	6	2
Sleenerstroom (geheel)	113	61 1)	30 ⁵ 2)	5	3 ⁵

1) Deze 61% granen bestaat uit (in % van de totale oppervlakte bouwland):

25% haver
24% rogge
6,5% zomertarwe
4,5% mengteelt
1% zomergerst

2) Deze 30,5% aardappelen bestaat uit (in % van de totale oppervlakte bouwland):

25% fabrieksaardappelen
4% pootaardappelen
1,5% consumptieaardappelen

Het percentage bouwland dat in Oost- en West-Sleenerstroom door de granen en de aardappelen wordt ingenomen loopt weinig uiteen. De gemiddelde oppervlakte aardappelen benadert de wettelijk toelaatbare oppervlakte. In het oostelijke deel van het ruilverkavelingsgebied is het aandeel van de suikerbieten ongeveer tweemaal zo groot als in het westelijke deel; bij de voederbieten is het omgekeerde het geval. Het percentage bouwland beteeld met granen en aardappelen is in de verschillende grootteklassen ongeveer gelijk. Bij de granen zijn haver en rogge de belangrijkste gewassen. De oppervlakte aardappelen bestaat voor het gehele gebied voor 82% uit fabrieksaardappelen; voor 13% uit pootaardappelen en voor 5% uit consumptieaardappelen. In de groep bedrijven van 3 - 10 ha bedraagt het aandeel van de consumptieaardappelen in het totale areaal aardappelen 23%; in de groep van 10 - 16 ha is dit 6% en in de groep van 16 ha en groter 1%.

De kg-opbrengsten per ha in Oost-Sleenerstroom is wat betreft de granen ongeveer 10% en voor de fabrieksaardappelen ongeveer 5% hoger dan op de bedrijven in West-Sleenerstroom (tabel 14 en 15).

Tabel 14

DE OPBRENGST VAN DE GRANEN			
kg per ha			
(tussen haakjes het aantal waarnemingen)			
	Rogge	Haver	
Sleenerstroom			
- West 3 - 10 ha	3020 (16x)	3810 (15x)	Mengteelt
- West 10 - 16 ha	2980 (21x)	3520 (17x)	4090 (7x)
- West 16 ha en groter	3060 (23x)	3910 (25x)	
- Oost 3 - 10 ha	3010 (9x)	3940 (8x)	Zomertarwe
- Oost 10 - 16 ha	3350 (19x)	4080 (19x)	3250 (8x)
- Oost 16 ha en groter	3350 (15x)	4120 (14x)	3590 (11x)
Oost-Drenthe 10 - 16 ha	3120 (17x)	3520 (18x)	
West-Drenthe 9 - 18 ha	2940 (19x)	3840 (17x)	

Tabel 15

DE OPBRENGST VAN DE HAKVRUCHTEN			
kg per ha			
(tussen haakjes het aantal waarnemingen)			
	Fabrieks- aardappelen	Poot- aardappelen	Suiker- bieten
Sleenerstroom			
- West 3 - 10 ha	25775 (10x)		
- West 10 - 16 ha	28900 (18x)	19000 (5x)	37350 (10x)
- West 16 ha en groter	29125 (21x)	19650 (10x)	
- Oost 3 - 10 ha	30850 (7x)		
- Oost 10 - 16 ha	29000 (16x)	20500 (10x)	40725 (13x)
- Oost 16 ha en groter	31375 (15x)	19000 (12x)	40950 (10x)
Oost-Drenthe 10 - 16 ha	26000 (17x)		36800 (8x)
West-Drenthe 9 - 18 ha	25100 (13x)	20500 (7x)	

Tussen de grootteklassen is geen duidelijk verschil te constateren. De opbrengst (kg/ha) van haver in de groep West-Sleenerstroom 10 - 16 ha is $\pm$ 10% lager dan in de andere groepen. Hetzelfde is te constateren t.a.v. fabrieksaardappelen in de groep West-Sleenerstroom 3 - 10 ha.

Ter bepaling van de mate waarin de gewassen bijdragen tot het financiële resultaat is uitgegaan van de oppervlakte en van het saldo 1) van het gewas.

- 1) Dit saldo is gelijk aan de geoogste kg per ha maal de prijs vermindert met de kosten van bemesting, zaaizaad of pootgoed, bestrijdingsmiddelen en rente omlopend kapitaal.

Aldus blijkt dat de fabrieksaardappel het belangrijkste gewas in het gebied is, gevolgd door haver en rogge. Een veel kleiner aandeel tot het financiële resultaat leveren suikerbieten, tarwe en pootaardappelen. De bijdrage van de haver, rogge en tarwe tezamen is groter dan van de fabrieksaardappelen, suikerbieten en pootaardappelen.

§ 4. De rundveehouderij

In de tabellen 16 en 17 zijn verschillende kengetallen opgenomen, die de rundveehouderij karakteriseren.

Tabel 16

DE RUNDVEEHOUDERIJ (A)

	Aantal bedrij- ven 1)	Aantal melk- koeien per be- drijf	Aantal groot- veeënh. per ha +voedergewassen	Aantal melk- koeien per ha grasland	Kg zuivere stikstof per ha 2) grasland	Kg melk p. ha	Perc. vet
Sleenerstroom							
- West 3 - 10 ha	16	5,0	1,79	1,14	103	4289	3,91
- West 10 - 16 ha	20	8,6	1,80	1,13	105	4513	3,89
- West 16 ha en groter	24	12,8	1,57	0,94	134	3701	3,92
- Oost 3 - 10 ha	8	4,6	2,48	1,54	128	5894	4,03
- Oost 10 - 16 ha	18	6,8	1,94	1,18	125	4577	4,03
- Oost 16 ha en groter	11	10,0	2,01	1,17	130	4652	4,04
Oost-Drenthe 10 - 16 ha	19	9,0	1,78	1,13	125	4742	3,91
West-Drenthe 9 - 18 ha	19	10,5	1,76	1,11	121	4610	3,90

1) Totaal 97 bedrijven.

2) 17% lager dan opgegeven bij de enquête.

DE RUNDVEEHOUDERIJ (B)

Tabel 17

	Aantal bedrij- ven	Gegevens uitgedrukt per melkkoe				
		kg melk	omzet en aanwas + overige opbreng- sten 1)	bijkomende voerkosten kracht- voeder	melk- prod. + ruw- voeder	opbrengst minus bijkomen- de voer- kosten
Sleenerstroom						
- West 3 - 10 ha	16	3786	459	373	150	996
- West 10 - 16 ha	20	3955	464	393	122	1047
- West 16 ha en groter	24	3963	512	387	116	1117
- Oost 3 - 10 ha	8	3753	434	333	148	1025
- Oost 10 - 16 ha	18	3885	455	380	126	1065
- Oost 16 ha en groter	11	4036	497	386	135	1141
Oost-Drenthe 10 - 16 ha	19	4190	449	358	153	1117
West-Drenthe 9 - 18 ha	19	4147	467	332	146	1133

1) f. 75,- per melkkoe hoger dan opgegeven bij de enquête.

Alleen op de bedrijven van 16 ha en groter zijn gemiddeld meer dan 10 melkkoeien per bedrijf aanwezig.

In de groep West-Sleenerstroom 10 - 16 ha vindt men gemiddeld 1,80 g.v.e./ha grasland en voedergewassen; in de groep Oost-Sleenerstroom 10 - 16 ha is dit 1,94. In de grootteklassen 3 - 10 ha en 16 ha en groter is een groter verschil te constateren tussen West- en Oost-Sleenerstroom t.a.v. dit kengetal waarbij steeds de hogere rundveebezetting in Oost-Sleenerstroom wordt gevonden. Ook het aantal melkkoeien/ha grasland en voedergewassen is in het oostelijke deel van het gebied hoger dan in het westelijke deel. De stikstofgift per ha grasland ligt gemiddeld in het oostelijke deel ook wat hoger.

Op de kleinere bedrijven is de veedichtheid wat hoger dan op de grotere bedrijven. Erg duidelijk komt dit uit de cijfers niet naar voren. Zo is het aantal g.v.e./ha grasland en voedergewassen in West-Sleenerstroom in de groep van 3 - 10 ha en in de groep van 10 - 16 ha even groot; in Oost-Sleenerstroom in de groep van 16 ha en groter zelfs hoger dan in de groep van 10 - 16 ha.

De melkgift per koe is in het oostelijke en westelijke deel van het gebied praktisch even groot. Wel duidelijk is het verschil in vetgehalte; in West-Sleenerstroom bedraagt deze gemiddeld 3,91% en in Oost-Sleenerstroom 4,03% een verschil derhalve van 0,12%.

Tussen Oost- en West-Sleenerstroom zijn er t.a.v. de omzet en aanwas plus overige opbrengsten en van de opbrengst minus bijkomende voederkosten praktisch geen verschillen te constateren. De opbrengst minus bijkomende voederkosten per melkkoe stijgt van f. 996,- voor de groep West-Sleenerstroom 3 - 10 ha tot f. 1117,- voor de groep van 16 ha en groter. Voor Oost-Sleenerstroom zijn deze bedragen respectievelijk f. 1025,- en f. 1141,-. De beide hiervoor genoemde kengetallen zijn in de groep van 16 ha en groter ongeveer 10% hoger dan in de beide andere grootteklassen.

De opbrengst minus bijkomende voederkosten per melkkoe is op de Drentse L.E.I.-bedrijven gemiddeld f. 1125,- (zie ook grafiek 2).

§ 5. De v a r k e n s h o u d e r i j

De varkenshouderij is op de Sleenerstroombedrijven in vergelijking met de akkerbouw en rundveehouderij van ondergeschikt belang. In West-Sleenerstroom komen gemiddeld 2,6 stuks mestvarkens en 2,9 stuks fokzeugen per bedrijf voor en in Oost-Sleenerstroom 1,6 stuks mestvarkens en 1,2 stuks fokzeugen per bedrijf. Van de 67 bedrijven in West-Sleenerstroom zijn er 10 (15%) die geen varkens houden; van de 45 bedrijven in Oost-Sleenerstroom heeft 25 (55%) geen varkens,

In het westelijke deel van het gebied treft men op de grotere bedrijven meer varkens per bedrijf aan dan op de kleinere. Deze conclusie geldt wanneer men uitgaat van alle bedrijven ongeacht of deze al of niet varkens houden (tabel 18) of wanneer men alleen uitgaat van de bedrijven waarop varkens worden gehouden (tabel 19).

Tabel 18

DE VARKENSBEZETTING

	Aantal bedrijven 1)	Mestvarkens gem. aantal per bedrijf	Fokzeugen gem. aantal per bedrijf
Sleenerstroom			
- West 3 - 10 ha	21	2,0	1,9
- West 10 - 16 ha	22	2,6	2,7
- West 16 ha en groter	24	3,0	4,0
- West	67	2,6	2,9
- Oost 3 - 10 ha	10	2,9	0,4
- Oost 10 - 16 ha	20	1,5	1,5
- Oost 16 ha en groter	15	0,9	1,3
- Oost	45	1,6	1,2
Oost-Drenthe 10 - 16 ha	19	5,1	2,7
West-Drenthe 9 - 18 ha	19	3,6	1,7

- 1) Totaal 112 bedrijven. Niet opgenomen:
 4 bedrijven kleiner dan 3 ha
 2 veenkoloniale bedrijven
 1 bedrijf van varkenshandelaar.

Voor de beoordeling van de rentabiliteit van deze bedrijfsonderdelen is het kengetal "bruto-opbrengsten per f. 100,- voederkosten" een goede maatstaf. Onder bruto-opbrengst wordt daarbij verstaan de opbrengsten uit verkoop of waardevermeerdering van varkens verminderd met de kosten van aangekochte biggen.

De bruto-opbrengst per f. 100,- voederkosten is in alle drie oppervlakteklassen van West-Sleenerstroom praktisch even groot en bedraagt f. 122,-. Dit getal is het gemiddelde van 40 bedrijven waarop varkens worden gehouden en waarvan betrouwbare gegevens zijn verkregen. In het oosten wordt op veel minder bedrijven varkens gehouden; de gevonden bruto-opbrengst per f. 100,- voederkosten van 18 bedrijven bedraagt ongeveer f. 110,-. Bij de varkensfokkerij moeten de bruto-opbrengsten ongeveer f. 155,- per f. 100,- voederkosten bedragen, willen alle kosten inclusief de arbeid zijn gedekt. Voor de varkensmestrij is dit bedrag f. 125,- per f. 100,- voederkosten. Op een bedrijf waarop zowel fokzeugen als mestvarkens worden gehouden, ligt dit bedrag, in tabel 19 aangegeven als de normatieve opbrengst, tussen f. 125,- en f. 155,-. Dit is afhankelijk van de verhouding tussen het gemiddelde aantal fokzeugen en mestvarkens op het bedrijf. Deze normatieve opbrengst is voor de verschillende groepen berekend en evenals de bruto-opbrengsten vermeld in tabel 19. Bij alle groepen is de bruto-opbrengst lager dan de normatieve opbrengst. Wel is de bruto-opbrengst hoger dan de voederkosten. Dit betekent dat wel alle voederkosten zijn vergoed, doch dat er onvoldoende geldmiddelen zijn overgebleven om de overige kosten te dekken zoals de huisvestingskosten, de beloning van de verrichte arbeid enz. Ook op de Drentse L.E.I.-bedrijven heeft men gemiddeld de normatieve opbrengst niet gehaald.

Tabel 19

DE RENTABILITEIT VAN DE VARKENSHOUDERIJ

	Aantal bedrij- ven 1)	Mest- varkens gemiddeld aantal per bedrijf	Fok- zeugen aantal per bedrijf	Aantal biggen per worp	Bruto- opbrengst p.f.100,-	Normatieve opbrengst voerkosten
Sleenerstroom						
- West 3 - 10 ha	10	1,9	2,2	6,8	123	146
- West 10 - 16 ha	19	3,0	3,2	8,0	123	145
- West 16 ha en groter	21	3,1	4,4	7,5	121	147
- Oost 3 - 10 ha	3	-	-	-	-	-
- Oost 10 - 16 ha	11	2,7	2,5	8,4	104	145
- Oost 16 ha en groter	4	-	-	-	-	-
Oost-Drenthe 10 - 16 ha	16	5,9	2,8	7,7	135	140
West-Drenthe 9 - 18 ha	14	4,7	2,3	8,1	114	140

1) Totaal 68 bedrijven.

Hierbij is uitgegaan van bedrijven, waarop varkens worden gehouden en waarvan (betrouwbare) gegevens zijn verkregen.

§ 6. De pluimveehouderij

Evenals de varkenshouderij is ook de pluimveehouderij van weinig belang in het bedrijfsplan van de gemengde bedrijven in Sleenerstroom. In West-Sleenerstroom wordt op 63% van de bedrijven 30 of meer kippen gehouden en in Oost-Sleenerstroom op 47% van de bedrijven. De gemiddelde grootte van de kippenstapel per bedrijf op bedrijven waar kippen worden gehouden is in West-Sleenerstroom 127 en in Oost-Sleenerstroom 51 stuks. Op de kleinere bedrijven in West-Sleenerstroom worden wat meer kippen gehouden dan op de grotere.

Slechts van iets meer dan de helft van de geënquêteerde bedrijven met kippen zijn redelijk betrouwbare gegevens 1) verkregen. De opbrengst per f. 100,- voederkosten bedraagt in West-Sleenerstroom f. 111,- (28 waarnemingen) en in Oost-Sleenerstroom f. 111,- (10 waarnemingen). Bij de pluimveehouderij moet de opbrengst per f. 100,- voerkosten ca. f. 135,- bedragen om alle gemaakte kosten te kunnen dekken. Op de Drentse L.E.I.-bedrijven bedraagt de opbrengst per f. 100,- voederkosten gemiddeld juist 100, d.w.z. dat alleen de voederkosten zijn gedekt (tabel 20).

1) Veel gegevens zoals de eierproduktie en de eierprijs moesten geheel of ten dele worden geschat. Ter bepaling van de voederkosten heeft de boer een schatting gemaakt van het eigen graan dat aan de kippen is gegeven.

Tabel 20

DE PLUIMVEEHOUDERIJ

	Aantal bedrij- ven 1)	Gem. aantal kippen per bedrijf	Aantal bedrijven met gem. meer dan 30 kippen	Gem.aantal kippen per bedrijf op bedrijven met meer dan 30 st.	Aantal bedrijven met vol- ledige gegevens	Opbrengst per f. 100,- voer- kosten
Sleenerstroom						
- West 3 - 10 ha	21	95	13	154	5	109
- West 10 - 16 ha	22	82	16	113	13	107
- West 16 ha en groter	25	66	14	118	9	117
- West	68	80	43	127	27	111
- Oost 3 - 10 ha	10	23	4	57	2	-
- Oost 10 - 16 ha	20	29	11	53	7	110
- Oost 16 ha en groter	15	18	6	44	1	-
- Oost	45	24	21	51	10	111
Oost-Drenthe 10 - 16 ha	19	37	10	70	10	99
West-Drenthe 9 - 18 ha	19	15	4	71	4	101

1) Totaal 113 bedrijven.

§ 7. Het geïnvesteerde kapitaal

Tabel 21 geeft een indruk van de omvang der investeringen in de levende en dode inventaris exclusief de gebouwen.

Tabel 21

DE WAARDE VAN DE VEESTAPEL EN VAN DE WERKTUIGEN 1)
(guldens)

	Aantal bedrij- ven 2)	Gemidd. opper- vlakte per bedrijf	Waarde vee- stapel p. ha	60% v.d. nieuwwaarde werktuigen (per ha)	Totale investering in veestapel en werktuigen	
					per ha	per bedrijf
Sleenerstroom						
- West 3 - 10 ha	21	7,07	1219	305	1524	10800
- West 10 - 16 ha	22	12,66	1083	344	1427	18100
- West 16 ha en groter	25	20,98	1070	520	1590	33400
- Oost 3 - 10 ha	10	6,60	947	398	1345	9000
- Oost 10 - 16 ha	20	13,22	846	359	1205	16000
- Oost 16 ha en groter	15	22,58	688	473	1161	26000
Oost-Drenthe 10 - 16 ha	19	12,77	1177	315	1492	19100
West-Drenthe 9 - 18 ha	19	13,87	1202	322	1524	21100

1) Met inbegrip van melkmachines en trekkers.

2) Totaal 113 bedrijven.

Deze investering is bepaald op basis van de enquêtegegevens en van de normatief vastgestelde boekwaarden voor het vee en voor de werktuigen. Ten aanzien van de investering in de werktuigen is uitgegaan van 60% van de nieuwwaarde der werktuigen in 1961/'62. De waarde van de veestapel per ha is in Oost-Sleenerstroom ongeveer 1/4 lager dan in West-Sleenerstroom. In het geïnvesteerde bedrag in de werktuigen is geen duidelijk verschil tussen de deelgebieden te constateren. Het totaal geïnvesteerde vermogen is in het westelijk deel van het gebied f. 1400,- tot f. 1600,- per ha cultuurgrond en in het oostelijke deel f. 1150,- tot f. 1350,-.

Op de grotere bedrijven is het aantal grootveeëenheden per ha voedergerassen wat lager dan op de kleinere bedrijven en aangezien de bouwland/graslandverhouding in de grootteklassen van hetzelfde gebied geen grote verschillen vertoont komt de lagere veedichtheid ook tot uiting in de waarde van de veestapel per ha cultuurgrond. Zoals reeds vermeld komen er weinig varkens en kippen voor op de bedrijven.

De bedrijven van 16 ha en hoger hebben, omgerekend per ha, meer geïnvesteerd in de werktuigen dan de bedrijven kleiner dan 16 ha. Op de bedrijven kleiner dan 16 ha treft men slechts in enkele gevallen een trekker met het daarbij behorende werktuigenpark aan terwijl ook slechts weinig bedrijven een melkmachine hebben.

§ 8. De beweringskosten en het arbeids-effect

Tabel 22 geeft de groepsgemiddelden weer van de arbeidskosten, het werk door derden en de werktuigkosten, alles per 100 bewerkingseenheden. Tevens zijn de totale beweringskosten per 100 b.e. vermeld.

Tabel 22

DE BEWERKINGSKOSTEN

	Aantal bedrij- ven 1)	Gemiddelde bedrijfs- opper- vlakte (ha)	Arbeids- kosten per 100 bewerkingseenheden	Werk door derden	Werk- tuig- kosten	Totale bewer- kings- kosten
Sleenerstroom						
- West 3 - 10 ha	14	7,23	876	63	128	1067
- Oost 3 - 10 ha	9	7,00	833	79	120	1032
- West 10 - 16 ha	20	12,82	822	71	126	1019
- Oost 10 - 16 ha	19	13,13	724	95	126	945
- West 16 ha en groter	20	20,89	649	67	186	902
- Oost 16 ha en groter	14	22,83	618	97	156	871
Oost-Drenthe 10 - 16 ha	19	12,77	842	67	112	1021
West-Drenthe 9 - 18 ha	19	13,87	777	79	118	974

1) Totaal 96 bedrijven.

De verschillen tussen West- en Oost-Sleenerstroom zijn niet groot; tussen de grootteklassen zijn wel verschillen te constateren. Hoe groter de bedrijven zijn des te lager de bewerkingskosten per 100 b.e. Deze verlaging per 100 b.e. wordt geheel bepaald door de daling van de arbeidskosten per 100 b.e. want de werktuigkosten plus het werk door derden zijn op de grote bedrijven relatief wat hoger dan op de kleine bedrijven.

Van de totale bewerkingskosten bestaat 71 tot 81% uit arbeidskosten; voor de grootteklasse van 3 - 10 ha is dit 81%; voor de groep van 10 - 16 ha 78% en voor de grootste bedrijven 71%. De arbeidskosten per 100 b.e. bepalen dus grotendeels de hoogte van de bewerkingskosten.

Het arbeidseffect (b.e./v.a.k.) - dat uiteraard een belangrijke invloed heeft op het arbeidsinkomen - wordt bepaald door de arbeidsdichtheid (v.a.k./ha) en de taakdichtheid (b.e./ha). Naarmate de arbeidsdichtheid kleiner is, is het arbeidseffect groter (cet. par.) en naarmate de taakdichtheid kleiner is, is het arbeidseffect kleiner (cet. par.)

Tabel 23

ARBEIDSBEZETTING, TAAKDICHTHEID, ARBEIDSEFFECT
EN ARBEIDSINKOMEN

	Aantal be- drijven	Aantal volw. arb.kr. (v.a.k.) per bedr.	Aantal dicht- heid (v.a.k.) / 10 ha)	Taak- dicht- heid (b.e.) / ha)	Arbeids- effect (b.e./ v.a.k.)	Arbeids- inkomen per 100 b.e.
Sleenerstroom						
- West 3 - 10 ha	14	1,2	1,6	119	751	494
- Oost 3 - 10 ha	9	1,3	1,8	140	765	626
- West 10 - 16 ha	20	1,7	1,3	120	938	577
- Oost 10 - 16 ha	19	1,5	1,2	121	1085	568
- West 16 ha en groter	20	1,9	0,9	106	1209	505
- Oost 16 ha en groter	14	2,2	1,0	117	1238	612
Oost-Drenthe 10 - 16 ha	19	1,7	1,3	116	895	653
West-Drenthe 9 - 18 ha	19	1,6	1,2	114	1041	572

Wat de arbeidsdichtheid betreft, uit tabel 23 blijkt dat naarmate de bedrijven groter zijn, de arbeidsdichtheid (v.a.k./ha) kleiner is. Op de bedrijven van 3 - 10 ha bedraagt deze 1,7 v.a.k./10 ha; op de bedrijven van 10 - 16 ha is dit 1,25 en op de bedrijven groter dan 16 ha 0,95. De bedrijven van 10 - 16 ha hebben dus een arbeidsdichtheid die 30% hoger ligt dan op de bedrijven van 16 ha en groter. De arbeidsdichtheid op de bedrijven kleiner dan 10 ha is zelfs 80% groter dan op de bedrijven van 16 ha en groter.

De taakdichtheid (b.e./ha) is op de grotere bedrijven daarentegen slechts weinig kleiner dan op de kleinere bedrijven; deze bedraagt nl. voor bedrijven van 3 - 10 ha 129 b.e.; voor bedrijven van 10 - 16 ha 120 b.e. en voor bedrijven van 16 ha en groter 111 b.e.

Het arbeidseffect (b.e./v.a.k.) in deze gebieden is dus vrijwel uitsluitend afhankelijk van de arbeidsdichtheid. Daar de arbeidsdichtheid op grote bedrijven aanzienlijk lager is dan op de kleine bedrijven, is het arbeidseffect hoger naarmate de bedrijven groter zijn hetgeen duidelijk uit tabel 23 blijkt. Naar toenemende bedrijfsgrootte is het aantal b.e./v.a.k. nl. 758, 1011 en 1223. Op de kleinere bedrijven is voor 1 arbeidskracht derhalve veel minder produktief werk te verrichten dan op de grotere bedrijven. De frequentieverdeling van het arbeidseffect op de bedrijven (grafiek 3) laat zien dat de spreiding op de Sleenerstroom-bedrijven in de verschillende grootteklassen wat groter is dan op de Drentse L.E.I.-bedrijven. Onder de 40 bedrijven van 16 ha en groter zijn er een stuk of 9 waarvan het arbeidseffect gunstig afsteekt t.o.v. de overige 31.

Het arbeidsinkomen per 100 b.e. is zowel in West- als in Oost-Sleenerstroom in de groep van 3 - 10 ha praktisch gelijk aan de groep van 16 ha en groter. In de groep van 10 - 16 ha is in West-Sleenerstroom het arbeidsinkomen hoger dan in de groep van 3 - 10 ha; in Oost-Sleenerstroom daarentegen lager. Het arbeidsinkomen per v.a.k. is op de kleine bedrijven dan ook lager dan op de grotere; immers naarmate het bedrijf kleiner is, is het aantal b.e. per v.a.k. aanzienlijk geringer.

Een verbetering van het arbeidseffect en daarmee van het arbeidsinkomen op de kleinere bedrijven kan worden verkregen door:

- a. intensivering van de bedrijfsvoering;
- b. vermindering van het aantal arbeidskrachten en/of
- c. vergroting van de bedrijfsoppervlakte.

In hoofdstuk IV zal nader op deze punten worden ingegaan.

§ 9. Het bewerkingsinkomen, het arbeidsinkomen en het netto-overschot

Uit tabel 24 blijkt dat het bewerkingsinkomen 1) per 100 bewerkings-eenheden voor West-Sleenerstroom van de groepen 3 - 10 ha; 10 - 16 ha en 16 ha en groter resp. 685, 774 en 758 bedraagt en voor Oost-Sleenerstroom resp. 794, 789 en 865.

Per deelgebied is het verschil tussen de grootteklassen niet groot; tussen West- en Oost-Sleenerstroom is er in de grootteklasse van 3 - 10 ha en van 16 ha en groter een duidelijk verschil in het voordeel van het oostelijke deel van het toekomstige ruilverkavelingsgebied; in de grootteklasse van 10 - 16 ha is praktisch geen verschil te constateren. Dit verschil voor de 2 grootteklassen kan worden toegeschreven aan het feit dat de stofopbrengsten per ha in het oostelijke deel wat hoger zijn dan in het westelijke deel. De kg-opbrengsten per ha in Oost-Sleenerstroom van de granen en de fabrieksaardappelen zijn hoger dan in West-Sleenerstroom. Tevens is er t.a.v. het aantal g.v.e./ha grasland en voeder-gewassen een verschil ten gunste van Oost-Sleenerstroom.

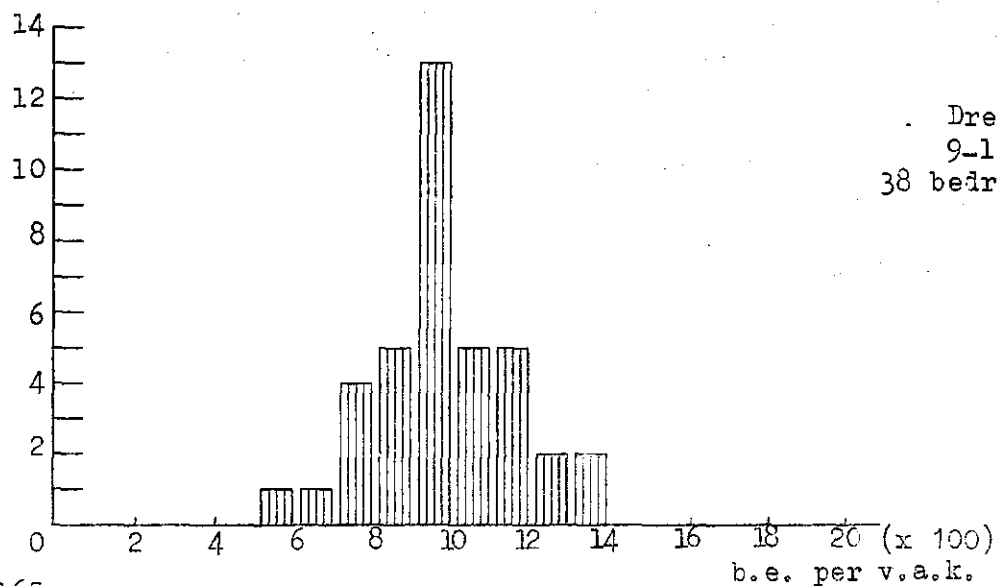
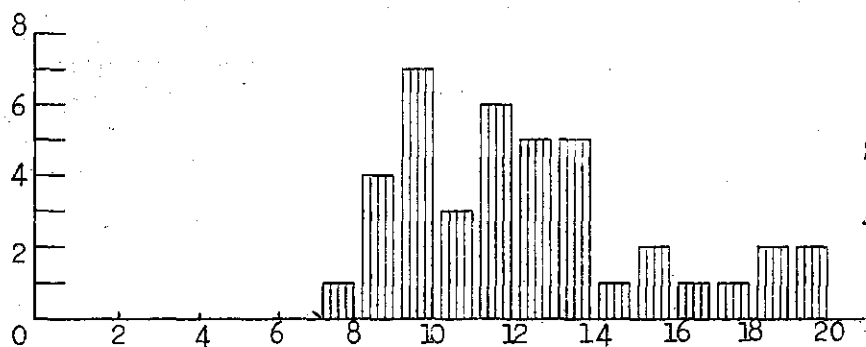
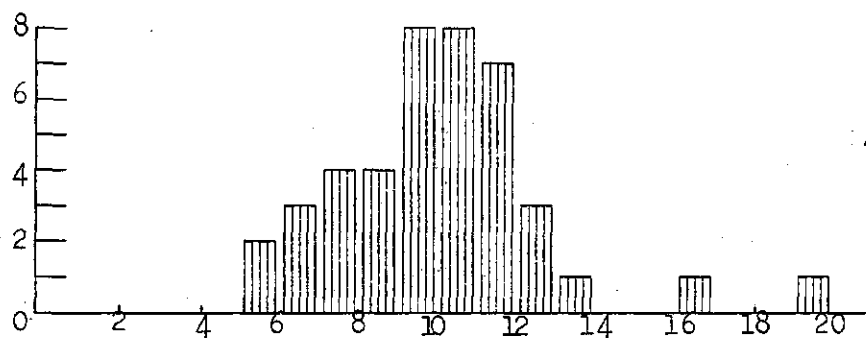
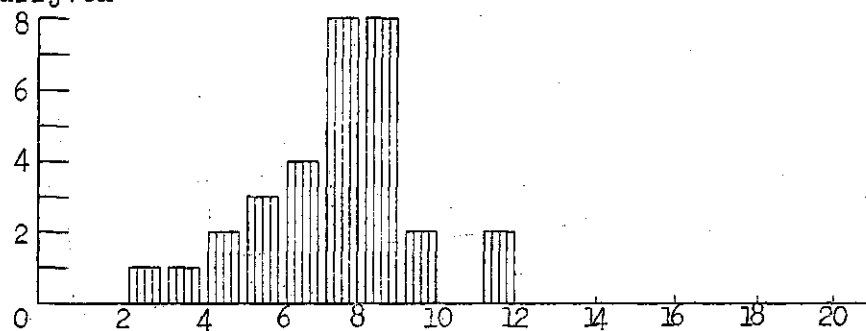
1) Bewerkingsinkomen = totale opbrengsten minus totale kosten excl. kosten van arbeid, werktuigen, trekkers, paarden en werk door derden.

Grafiek 3

FREQUENTIEVERDELING PER BEDRIJF VAN HET AANTAL BEWERKINGS-
EENHEDEN PER V.A.K.

Aantal
bedrijven

Tabel 24

BEWERKINGSINKOMEN, BEWERKINGSKOSTEN EN ARBEIDSINKOMEN

	Aantal be- drijven	Bewer- kings- in- komen per 100 bew.eenh	W.d.d. en werk- tuig- kosten (gld.)	Ar- beids- in- komen (gld.)	Arbeids- inkomen per ha (gld.)	Arbeids- inkomen per v.a.k. (gld.)
Sleenerstroom						
- West 3 - 10 ha	14	685	191	494	590	3615
- Oost 3 - 10 ha	9	794	199	595	824	4505
- West 10 - 16 ha	20	774	197	577	689	5106
- Oost 10 - 16 ha	19	789	221	568	682	5815
- West 16 ha en groter	20	758	253	505	535	5761
- Oost 16 ha en groter	14	865	253	612	715	7287
Oost-Drenthe 10 - 16 ha	19	832	179	653	760	5820
West-Drenthe 9 - 18 ha	19	769	197	572	650	5873

De opbrengst minus bijkomende voederkosten per melkkoe is in beide delen van het gebied praktisch even groot.

Het arbeidsinkomen wordt bepaald door alle opbrengsten te verminderen met alle kosten met uitzondering van de arbeidskosten. Dus het loon dat is ingecalculeerd voor de boer en zijn gezinsleden en het loon dat is uitbetaald aan anderen, zijn niet in de kosten begrepen. Het uitbetaalde loon vormt slechts een klein deel van de totale arbeidskosten op deze bedrijven. Op de kleinere landbouwbedrijven worden de werkzaamheden praktisch geheel verricht door de boer en zijn gezinsleden. Alleen op de bedrijven boven 16 ha leveren vreemde arbeidskrachten in West-Sleenerstroom ongeveer 10% en in Oost-Sleenerstroom ongeveer 25% van de totale hoeveelheid arbeid.

Bij weergave van de bedrijfsuitkomsten in de vorm van het arbeidsinkomen, dat tezamen door alle op het bedrijf werkzame personen is behaald, ontgaat men de moeilijkheden, die zijn verbonden aan de schatting van de arbeidskosten.

Het verschil tussen het bewerkingsinkomen en de bewerkingskosten excl. de arbeidskosten is het arbeidsinkomen. Het arbeidsinkomen per 100 b.e. voor West-Sleenerstroom bij oplopende bedrijfsgrootte is resp. f494 f577 en f505 en voor Oost-Sleenerstroom f595, f568 en f612. De werktuigkosten plus het werk door derden (dit zijn de bewerkingskosten exclusief de arbeidskosten) op de bedrijven van 3 - 10 ha en van 10 - 16 ha is praktisch even hoog en op de bedrijven van 16 ha en groter ± f. 50,- per 100 b.e. hoger.

Het is daarom begrijpelijk dat bij het arbeidsinkomen per 100 b.e. ongeveer dezelfde verschillen zijn te constateren als bij het bewerkingsinkomen per 100 b.e. Hiervoor zijn dus ook weer dezelfde oorzaken aan te geven.

Tabel 25

ARBEIDSINKOMEN EN NETTO-OVERSCHOT

	Aantal bedrij- ven	Arbeids- inkomen	Arbeids- inkomen gezin	Arbeids- inkomen ondernemer	Netto- over- schot	Netto- over- schot (glđ./ha)
		(guldens per bedrijf)				
Sleenerstroom						
- West 3 - 10 ha	14	4266	4136	2995	- 3203	- 443
- Oost 3 - 10 ha	9	5767	5696	3861	- 2310	- 330
- West 10 - 16 ha	20	8833	8833	3717	- 3769	- 294
- Oost 10 - 16 ha	19	8955	8771	5301	- 2534	- 193
- West 16 ha en groter	20	11176	9693	4599	- 3280	- 157
- Oost 16 ha en groter	14	16323	12648	7553	- 23	- 1
Oost-Drenthe 10 - 16 ha	19	9714	9640	4840	- 2784	- 218
West-Drenthe 9 - 18 ha	19	9015	8960	5312	- 3287	- 237

Het arbeidsinkomen per ha cultuurgrond (tabel 24) is te berekenen door het arbeidsinkomen per 100 b.e. te vermenigvuldigen met het aantal b.e. per ha. Het aantal b.e./ha bedraagt voor 4 van de 6 gevormde groepen ongeveer 119 zodat het arbeidsinkomen berekend per ha cultuurgrond voor deze groepen ongeveer hetzelfde beeld geeft als het arbeidsinkomen per 100 b.e. Het aantal b.e. per ha van de groep West-Sleenerstroom 16 ha en groter is 106. Het gevolg is dat het arbeidsinkomen, uitgedrukt per ha, voor deze groep naar verhouding lager ligt. Het tegengestelde is te constateren voor de groep Oost-Sleenerstroom 3 - 10 ha; hier is de taakdichtheid 140 en diensgevolge is het arbeidsinkomen, uitgedrukt per ha, naar verhouding hoger.

In het arbeidsinkomen per 100 b.e. of per ha cultuurgrond of per bedrijf is het aantal arbeidskrachten dat heeft bijgedragen tot het verkrijgen van dit inkomen niet tot uitdrukking gebracht. Daarom zal nu aandacht worden besteed aan het arbeidsinkomen per volwaardige arbeidskracht.

Op de bedrijven van 3 - 10 ha is een laag arbeidsinkomen per v.a.k. behaald namelijk in West-Sleenerstroom f. 3600,- en in Oost-Sleenerstroom f. 4500,- per v.a.k. Op de bedrijven van 10 - 16 ha ligt dit wat hoger en wel resp. f. 5100,- en f. 5800,- per v.a.k. De bedrijven van de groep West-Sleenerstroom 16 ha en groter hebben een arbeidsinkomen verkregen van gemiddeld f. 5700,- per jaar en de groep Oost-Sleenerstroom 16 ha en groter van gemiddeld f. 7200,-.

Het C.A.O.-loon incl. sociale lasten voor een arbeider-veeverzorger bedroeg in hetzelfde boekjaar f. 6350,-. Alleen de bedrijven van de groep Oost-Sleenerstroom 16 ha en groter hebben gemiddeld dit arbeidsinkomen kunnen halen. Bij de vergelijking van het behaalde arbeidsinkomen per volwaardige arbeidskracht met de arbeidskosten van een volwassen vaste arbeider volgens de C.A.O. moet men overigens wel rekening houden met de langere arbeidstijd van de boeren en de medewerkende gezinsleden.

In grafiek 4 is de frequentieverdeling per bedrijf gegeven van het arbeidsinkomen per v.a.k. Evenals bij het arbeidseffect ziet men ook hier dat de spreiding van het arbeidsinkomen per v.a.k. op de Sleenerstroom-bedrijven van 10 - 16 ha wat groter is dan op de Drentse L.E.I.-bedrijven van 9 - 18 ha.

De volgende staat geeft de waarneming per groep, - de twee uitersten per groep buiten beschouwing latend - die het verst van elkaar liggen.

West-Sleenerstroom 10 - 16 ha	f. 2750,-	-	f. 7750,-
Oost-Sleenerstroom 10 - 16 ha	f. 4250,-	-	f. 8750,-
Oost-Drenthe 10 - 16 ha	f. 3750,-	-	f. 7250,-
West-Drenthe 9 - 18 ha	f. 4250,-	-	f. 7750,-

Het arbeidsinkomen per v.a.k. op de bedrijven met de beste uitkomsten is dus 2x en soms 3x zo hoog als op de bedrijven met de slechtste uitkomsten. In alle vier de groepen is op ruim 25% van de bedrijven een arbeidsinkomen v.a.k. behaald dat hoger ligt dan het vermelde C.A.O.-jaarloon.

In tabel 25 is het arbeidsinkomen in totaal, van de ondernemer en zijn gezin en van de ondernemer afzonderlijk vermeld. Het slechtst komt de groep West-Sleenerstroom 3 - 10 ha met een gezins-arbeidsinkomen van ruim f. 4100,- uit de bus, gevolgd door Oost-Sleenerstroom 3 - 10 ha met bijna f. 5700,-; voor de grootteklasse 10 - 16 ha is dit ± f. 8800,- en voor de grootste bedrijven ligt dit nog veel hoger.

Tenslotte is voor deze bedrijven het netto-overschot berekend (tabel 25). Het netto-overschot is het verschil tussen de opbrengst verminderd met alle kosten incl. de arbeidskosten. De arbeidskosten zijn bepaald door uit te gaan van de bij de enquête vastgestelde, op het bedrijf meewerkende volwaardige arbeidskrachten. De arbeidskosten van 1 v.a.k. bedragen volgens de C.A.O. f. 6350,-. Hierbij is voor de groepen 10 - 16 ha en van 16 ha en groter nog 15% geteld als beloning voor de gemaakte overuren. Deze norm voor berekening van de overuren is bepaald na vergelijking van de arbeidskosten van de groep van 10 - 16 ha met die van de L.E.I.-bedrijven in Drenthe van gelijke grootte. Omdat op de bedrijven van 3 - 10 ha relatief veel arbeidskrachten aanwezig zijn, zijn hier de arbeidskosten niet met 15% verhoogd.

Het netto-overschot per ha bedraagt naar oplopende bedrijfsgrootte voor West-Sleenerstroom resp. -443, -294 en -157 per ha en voor Oost-Sleenerstroom resp. -330, -193 en -1.

Dit verloop wordt voornamelijk bepaald door de arbeidsdichtheid; op de grotere bedrijven komen naar verhouding veel minder arbeidskrachten voor.

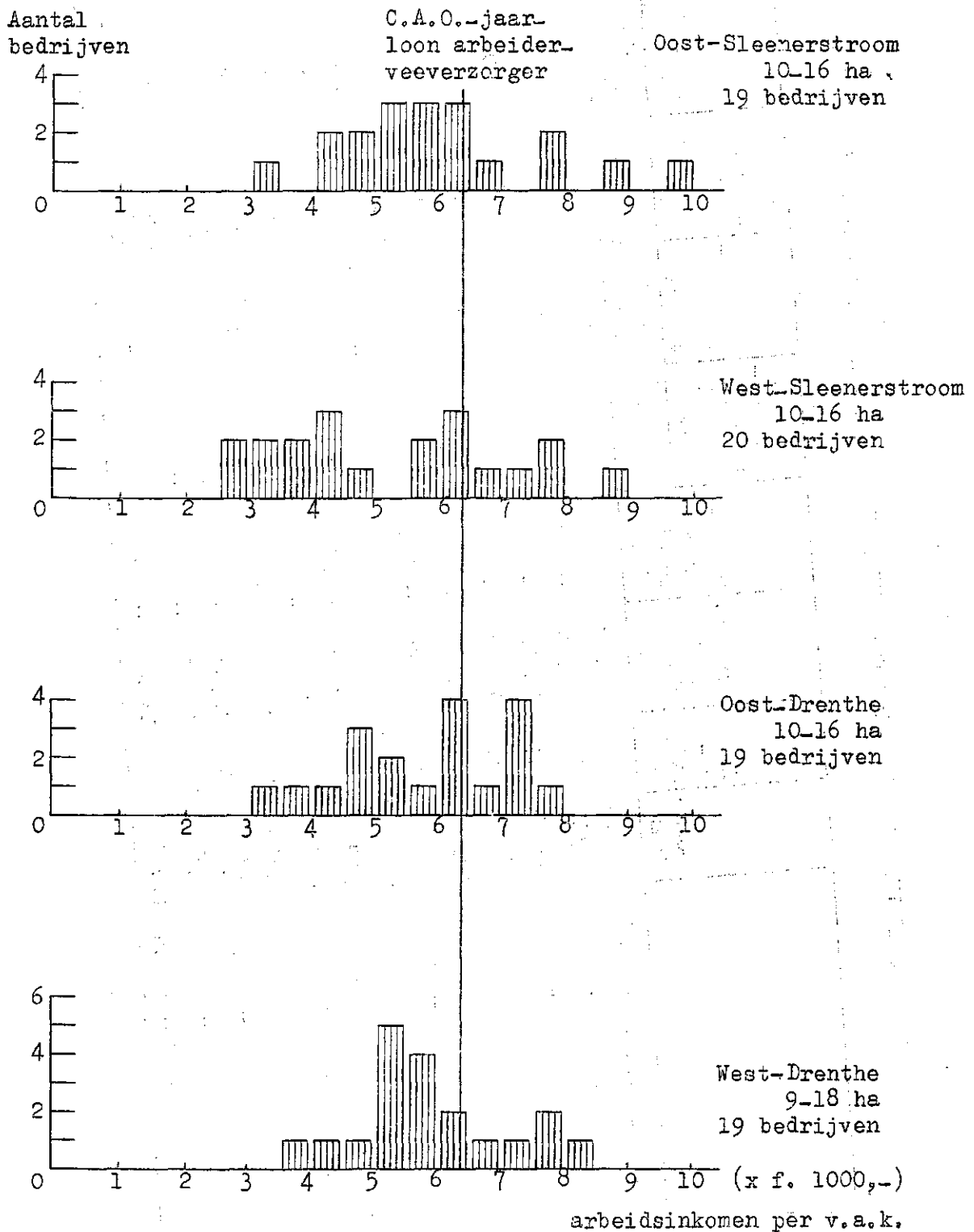
§ 10. Het verloop van het arbeidsinkomen op de Drentse L.E.I.-bedrijven

Het is interessant na te gaan hoe de ontwikkeling van het arbeidsinkomen op de Drentse L.E.I.-bedrijven 1) gedurende de laatste 6 jaren is geweest. Tabel 26 laat zien dat het arbeidsinkomen per ha in Oost-Drenthe de laatste 6 jaar een daling vertoont; voor West-Drenthe is deze daling wat groter; hetzelfde geldt voor het arbeidsinkomen per bedrijf. Het aantal volwaardige arbeidskrachten is de laatste jaren enigszins afgenomen, namelijk van 1,9 tot 1,65 v.a.k. per bedrijf. Het arbeids-

1) De bedrijven, die zijn opgenomen in de groepen Oost- en West-Drenthe wisselen d.w.z. ieder jaar vallen er enige bedrijven af en komen er nieuwe bij.

Grafiek 4

FREQUENTIEVERDELING PER BEDRIJF VAN HET ARBEIDSINKOMEN PER V.A.K.

Tabel 26

DE ONTWIKKELING VAN HET ARBEIDSINKOMEN OP DE DRENTSE L.E.I.-BEDRIJVEN VAN 1957/58 t/m 1962/63

	Boek- jaar	Aant. be- drij- ven	Gemidd. opper- vlakte ha	Netto- over- schot gld./ha	Arbeids- inkomen van het gezin		Arbeids- inkomen totaal	Arbeids- inkomen per bedrijf	Aantal v.a.k.	Arb.- inkomen per v.a.k.	C.A.O. jaarl. incl. soc. lasten arb.- veever- zorger
					guldens per ha cultuurgrond	guldens per ha					
Oost-Drenthe 10 - 16 ha	57/58	20	12,77	- 58	768	805	9800	10300	1,9	5500	5350
	58/59	19	12,25	- 124	779	800	9550	9800	1,8	5300	5550
	59/60	19	12,68	- 254	617	666	7800	8500	1,8	4600	5700
	60/61	19	12,83	- 245	726	734	9300	9400	1,9	5050	6150
	61/62	19	12,77	- 218	755	760	9650	9700	1,7	5700	6350
	62/63	20	12,85	- 411	658	660	8450	8500	1,7	4970	6850
<hr/>											
West-Drenthe 10 - 16 ha	57/58	19	13,24	- 129	736	754	9750	9800	1,9	5400	5350
	58/59	20	13,33	- 138	752	796	10000	10400	1,9	6000	5550
	59/60	18	13,33	- 248	602	613	8000	8100	1,7	4800	5700
	60/61	20	13,63	- 230	670	678	9150	9250	1,7	5570	6150
	61/62	19	13,87	- 237	646	650	8950	9000	1,6	5800	6350
	62/63	20	13,65	- 344	608	628	8300	8570	1,6	5540	6850

inkomen per v.a.k. is sinds 1957/'58 praktisch gelijk gebleven maar is t.o.v. de vastgestelde C.A.O.-lonen achteruitgegaan. Deze laatste zijn namelijk in 6 jaar tijds met bijna 30% gestegen.

Uit het verloop van de bedrijfsuitkomsten van de laatste jaren blijkt overigens niet, dat het jaar 1961 - 1962 een abnormaal beeld vertoont en dat in dit jaar de bedrijfsuitkomsten sterk zijn beïnvloed door incidentele omstandigheden.

Ook blijkt er geen groot verschil in het niveau van bedrijfsuitkomsten te bestaan tussen de geënquêteerde bedrijven en de L.E.I.-bedrijven. De gemengde bedrijven, die bij het L.E.I. in administratie zijn, liggen verspreid over de zandgronden van Drenthe en zijn gekozen door de bedrijfskeuzecommissies. Bij de keuze is rekening gehouden met enkele objectieve criteria (bouwland-graslandverhouding, aantal koeien per ha grasland en voedergewassen, opbouw veestapel, enz.) en er zijn eisen gesteld wat betreft vakbekwaamheid. De ervaring in andere gebieden heeft geleerd, dat deze keuzeprocedure weinig invloed heeft op de gemiddelde bedrijfsuitkomsten van de groep. Het gemiddelde van de L.E.I.-bedrijven is dus wel representatief te achten voor de Drentse gemengde bedrijven van dezelfde grootte op zandgrond.

HOOFDSTUK IV

EEN VERGELIJKING VAN DE BEDRIJFSECONOMISCHE TOESTAND VAN SLEENERSTROOM MET DIE VAN ANDERE ZANDGEBIEDEN IN NEDERLAND

§ 1. A l g e m e e n

In dit hoofdstuk wordt de bedrijfseconomische toestand op de Sleenerstroom-bedrijven geanalyseerd door deze te vergelijken met de bij het L.E.I. in administratie zijnde gemengde zandbedrijven in andere delen van Nederland. Het doel is na te gaan welke mogelijkheden er zijn om het arbeidsinkomen op de Sleenerstroom-bedrijven te verhogen.

Het arbeidsinkomen per v.a.k. wordt voornamelijk bepaald door het arbeidseffect (b.e./v.a.k.) en door de produktiviteit van het rundvee, de varkens en kippen en het opbrengstniveau van de gewassen. Ter illustratie van deze uitgangstelling zijn in tabel 27 het arbeidseffect en het arbeidsinkomen per v.a.k. vermeld. In grafiek 5 is het verband tussen beide kengetallen in het boekjaar 1962/'63 in beeld gebracht.

Tabel 27

HET ARBEIDSEFFECT EN HET ARBEIDSINKOMEN PER V.A.K.
1962/'63

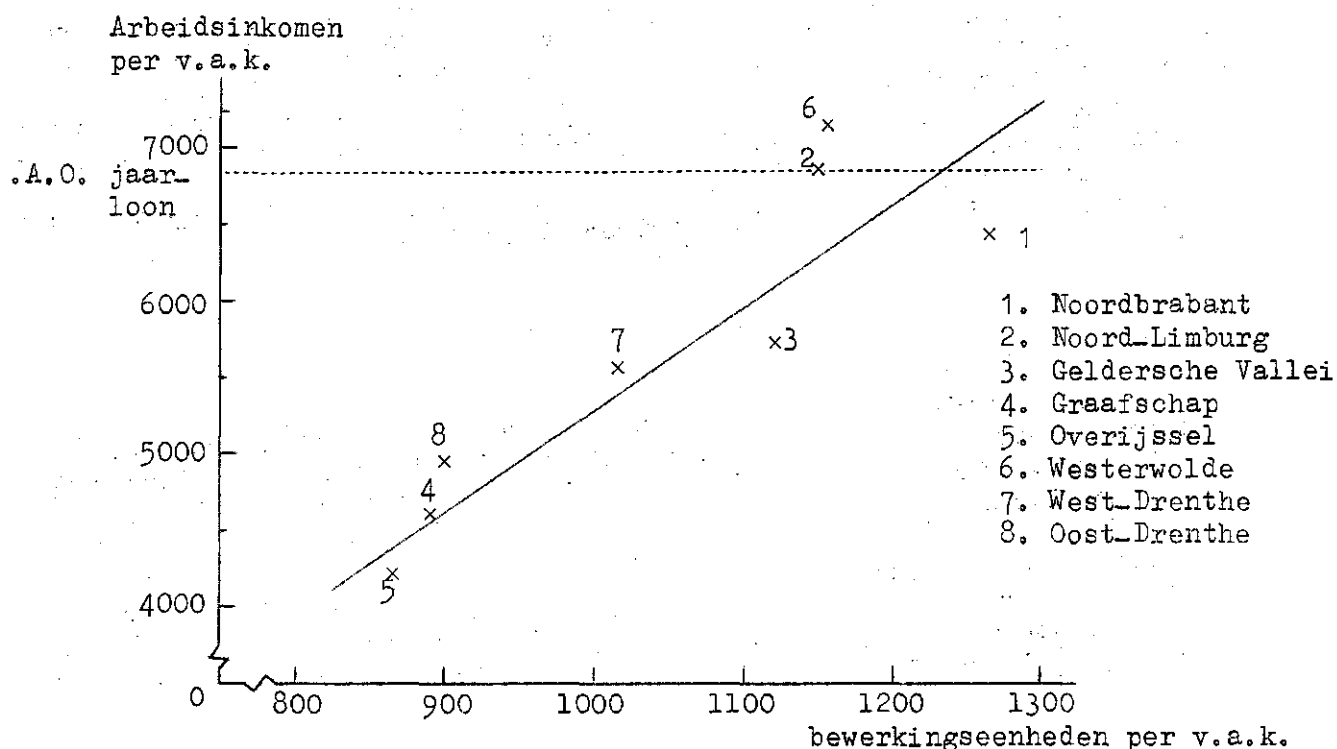
	Arbeidseffect (b.e./v.a.k.)		Arbeids- inkomen per v.a.k.	
Noordbrabant	(1245)	1266	(7222)	6421
Noord-Limburg	(1082)	1151	(5224)	6877
Geldersche Vallei	(1069)	1120	(5875)	5735
Graafschap	(897)	890	(4593)	4589
Overijssel	(808)	865	(4192)	4223
Westerwolde	(1066)	1155	(6659)	7153
West-Drenthe	(1041)	1017	(5873)	5540
Oost-Drenthe	(895)	898	(5820)	4972
West-Sleenerstroom	(938)	-	(5106)	-
Oost-Sleenerstroom	(1085)	-	(5815)	-

( ) heeft betrekking op 1961/'62

Grafiek 5

HET AANTAL BEWERKINGSEENHEDEN PER V.A.K. EN HET ARBEIDSINKOMEN PER V.A.K.
(1962/1963)

De afwijkingen t.o.v. de gemiddelde lijn zullen voor een belangrijk deel moeten worden toegeschreven aan de verschillen in opbrengst van de bedrijfsonderdelen.

In grafiek 5 zijn gebieden met elkaar vergeleken die op verschillende bedrijfskenmerken nogal uiteenlopen. Zo ligt de arbeidsdichtheid tussen 1,1 en 1,6 v.a.k./10 ha. De bijdrage van de akkerbouw in de bedrijfsomvang loopt uiteen van 6 tot 70%; van de rundveehouderij van 28 tot 73% en van de varkens en kippen van 1 tot 22%.

Het C.A.O.-jaarloon inclusief sociale lasten van een arbeider-veeverzorger bedroeg in 1962/'63 f. 6850,-. Uit grafiek 5 blijkt dat men in 1962/'63 alleen in Westerwolde en Noord-Limburg dit niveau heeft kunnen halen. Het laagste arbeidsinkomen per v.a.k. vindt men in Overijssel (f. 4223,-) gevolgd door de Graafschap met f. 4589,- per v.a.k.; in Oost-Drenthe bedraagt dit bijna f. 5000,- en in West-Drenthe f. 5540,-. In de andere gebieden ligt het hoger.

Het arbeidseffect (b.e./v.a.k.), dat dus een duidelijke samenhang vertoont met het arbeidsinkomen per v.a.k., wordt weer bepaald door de arbeidsdichtheid (v.a.k./ha) en het aantal bewerkingseenheden per ha.

Bij de nu volgende vergelijking is speciale aandacht besteed aan de verschillen tussen de hiervoor genoemde kengetallen van de groepen gemengde bedrijven en aan de oorzaken van deze verschillen.

Voor deze vergelijking zijn de volgende groepen gemengde zandbedrijven gekozen: West- en Oost-Sleenerstroom, West- en Oost-Drenthe, Noordbrabant, Noord-Limburg, de Geldersche Vallei, de Graafschap, Overijssel en Westerwolde. De grootteklasse waartoe de gekozen groepen behoren, sluit zoveel mogelijk aan bij de grootteklasse van 10 - 16 ha van de Sleenerstroom-bedrijven (zie tabel 28).

Er is gebruik gemaakt van de gegevens en kengetallen van 1962/'63 en van 1961/'62. Van de Sleenerstroom-bedrijven zijn alleen gegevens bekend over het boekjaar 1961/'62.

§ 2. D e a r b e i d

In de vorige paragraaf is erop gewezen dat het arbeidseffect (en daarmee het arbeidsinkomen) o.a. afhankelijk is van de arbeidsdichtheid (v.a.k./ha). Deze arbeidsdichtheid hangt weer samen met het aantal arbeidskrachten dat op een bedrijf aanwezig is.

Van de bij de vergelijking betrokken groepen gemengde bedrijven vindt men de laagste arbeidsbezetting (aantal volwaardige arbeidskrachten per bedrijf) in Noordbrabant, nl. 1,4 v.a.k. per bedrijf en het hoogste aantal in de Graafschap en Overijssel, nl. 1,9 v.a.k. per bedrijf (zie tabel 28).

Tabel 28

ALGEMENE GEGEVENS

	Grootte- klasse	Aantal bedrij- ven	Gemidd. bedrijfs- oppervl.	V.a.k. per bedrijf	V.a.k. per 10 ha
Noordbrabant	10-15	38	11,97	(1,4) 1,4	(1,2) 1,2
Noord-Limburg	7-15	17	10,94	(1,6) 1,5	(1,5) 1,4
Geldersche Vallei	7-15	37	10,72	(1,6) 1,6	(1,5) 1,5
Graafschap	10-15	26	12,73	(1,9) 1,9	(1,5) 1,5
Overijssel	10-15	30	12,23	(2,0) 1,9	(1,7) 1,6
Westerwolde	7-15	22	13,53	(1,6) 1,5	(1,2) 1,1
West-Drenthe	9-18	20	13,65	(1,6) 1,6	(1,2) 1,2
Oost-Drenthe	9-18	20	12,85	(1,7) 1,7	(1,3) 1,3
West-Sleenerstroom	10-16	(22)	(12,66)	(1,7)	(1,3)
Oost-Sleenerstroom	10-16	(20)	(13,22)	(1,5)	(1,2)

( ) heeft betrekking op 1961/'62.

Het aantal v.a.k. per bedrijf in West- en Oost-Sleenerstroom in 1961/'62 bedraagt resp. 1,7 en 1,5 en ligt dus tussen de vermelde laagst en hoogst gevonden waarden van dat jaar.

De arbeidsdichtheid, d.w.z. het aantal volwaardige arbeidskrachten per 10 ha, op de in deze beschouwing betrokken groepen ligt beide jaren het laagst in Westerwolde, West-Drenthe en Noordbrabant en wel $\pm 1,20$ v.a.k./10 ha. De hoogste waarden voor dit kengetal vindt men in Overijssel, de Graafschap en de Geldersche Vallei ($\pm 1,55$ v.a.k./10 ha). De arbeidsdichtheid op de Sleenerstroom-bedrijven is ongeveer 1,25 v.a.k./10 ha.

Het toekomstige ruilverkavelingsgebied neemt hierbij dus een tussenpositie in, waarbij men nog rekening dient te houden met het feit dat het gebied een ongunstige verkaveling heeft.

Uit de gemaakte vergelijking kan worden afgeleid dat op de hier in ogenschouw genomen Sleenerstroomgroep van 10 - 16 ha en uitgaande van de bestaande bedrijfsstructuur de arbeidsbezetting, dus het aantal v.a.k. per bedrijf, in Oost-Sleenerstroom vrij laag is; in West-Sleenerstroom is deze $\pm 0,1$ v.a.k. hoger dan in de gebieden met de laagste arbeidsbezetting. Grote mogelijkheden om de arbeidsbezetting te verlagen zijn er dus niet. Dit is wel in overeenstemming met het feit, dat reeds op de helft van de bedrijven in de grootteklasse van 10 - 16 ha het werk door de boer (en de boerin) alleen wordt verricht (zie tabel 3). Vreemd personeel komt op deze bedrijven weinig voor. Een vermindering van het aantal arbeidskrachten is dus slechts in zeer beperkte mate mogelijk, waarbij men echter steeds meer in de richting van de eenmansbedrijven gaat met alle bezwaren daaraan verbonden. Wanneer deze vermindering van de arbeidsbezetting alleen betrekking heeft op de arbeid van de boerin zal de inkomenssituatie hierdoor bovendien niet gunstiger worden.

§ 3. H e t a a n t a l b e w e r k i n g s e e n h e d e n p e r h a

Een tweede belangrijk kengetal dat het arbeidseffect beïnvloedt en daarmee het arbeidsinkomen per v.a.k. is het aantal bewerkingseenheden per ha, waarvoor ook de term taakdichtheid wordt gebruikt. Dit kengetal geeft de produktieomvang van de bedrijven in verhouding tot de bedrijfsoppervlakte aan. Het hoogste aantal b.e./ha vindt men in de Geldersche Vallei namelijk 167 (tabel 31, 2e kolom), gevolgd door Noord-Limburg met 158 b.e./ha. Voor Noordbrabant is dit kengetal 148 b.e./ha en voor de Graafschap, Overijssel en Westerwolde ± 132 b.e./ha. De laagste waarde vindt men in Drenthe namelijk 118 b.e./ha. West- en Oost-Drenthe en West- en Oost-Sleenerstroom laten t.o.v. elkaar praktisch geen verschil zien.

Uit het voorgaande blijkt dat in de Geldersche Vallei het aantal b.e./ha ongeveer 1,4 x zo groot is als in Drenthe. Wat zijn de oorzaken van de onderlinge verschillen tussen de gebieden?

Deze kunnen zijn:

1. het aantal b.e./ha van de akkerbouw;
2. het aantal b.e./ha van de rundveehouderij;
3. de verhouding waarin de akkerbouw en de rundveehouderij op het bedrijf voorkomen;

4. het aantal aanwezige varkens en kippen;
5. het voorkomen van tuinbouw en fruitteelt.

Ad 1. Het aantal b.e./ha van de akkerbouw

Voor de berekening van het aantal b.e./ha van de akkerbouw is uitgegaan van het aantal b.e. dat verband houdt met de verbouw van marktbaar gewassen, welk getal wordt gedeeld door de oppervlakte marktbaar gewassen. De voederbieten en andere voedergewassen worden tot de rundveehouderij gerekend.

Aan de volgende gewassen wordt het er bij vermelde aantal bewerkingseenheden toegekend:

granen	90 b.e./ha	fabrieksaardappelen	145 b.e./ha
suikerbieten	190 b.e./ha	consumptieaardappelen	230 b.e./ha
		pootaardappelen	275 b.e./ha

Deze getallen geven de bewerkingsintensiteit, gemeten aan de bewerkingskosten, weer bij verbouw van de genoemde gewassen.

Tabel 29

HET BOUWPLAN EN HET AANTAL B.E./HA VAN DE AKKERBOUW

	Oppervlakte in ha van				B.e. akkerb. per ha marktbaar gewassen 1)
	granen	poot- en consumptieaardappelen	fabrieks-aardappelen	suikerbieten	
Noordbrabant	3,66	0,48	-	0,27	113
Noord-Limburg	4,46	0,47	-	1,08	118
Geldersche Vallei	0,84	0,14	-	-	110
Graafschap	3,15	0,26	-	-	99
Overijssel	1,69	0,21	0,09	0,02	106
Westerwolde	5,76	-	3,41	0,97	119
West-Drenthe	2,93	0,63	0,51	0,10	133
Oost-Drenthe	2,92	0,82	0,58	0,20	132
West-Sleenerstroom	(3,55)	(0,42)	(1,31)	(0,17)	(118)
Oost-Sleenerstroom	(4,57)	(0,56)	(2,07)	(0,54)	(121)

1) exclusief voedergewassen.

( ) heeft betrekking op 1961/'62.

De taakdichtheid van de akkerbouw in de bij deze vergelijking betrokken gebieden loopt uiteen van 99 (de Graafschap) tot 133 b.e./ha (West-Drenthe). Zie tabel 29. In Sleenerstroom is dit kengetal gemiddeld 119 b.e./ha. Het verschil in taakdichtheid van de akkerbouw wordt geheel bepaald door het bouwplan en wel door het feit in welke mate er naast de granen andere meer bewerkingsintensieve gewassen worden verbouwd. In de gebieden met de laagste taakdichtheid van de akkerbouw (de Graafschap met 99 b.e./ha, Overijssel met 106 b.e./ha en de Geldersche Vallei met 110 b.e./ha) vindt men naast de granen een kleine oppervlakte consumptieaardappelen.

In Noord-Limburg wordt naast de granen en consumptieaardappelen 1,08 ha suikerbieten verbouwd zodat de taakdichtheid hier hoger is (118 b.e./ha). In Westerwolde (taakdichtheid akkerbouw 119 b.e./ha) wordt 1/3 van de oppervlakte beteeld met fabrieksaardappelen en verder treft men er 0,97 ha suikerbieten aan. De taakdichtheid van de akkerbouw in Sleenerstroom ligt weer iets hoger en wordt voornamelijk bepaald door dat op 1/3 van de oppervlakte bouwland aardappelen worden verbouwd bestaande voor 3/4 uit fabrieksaardappelen en voor de rest uit de bewerkingsintensieve poot- en consumptieaardappelen. Eveneens vindt men er nog een kleine oppervlakte suikerbieten. De hoogste taakdichtheid t.w. 132 b.e./ha is op de gemengde L.E.I.-bedrijven in Drenthe gevonden. Ook hier wordt $\pm$ 1/3 van de oppervlakte bouwland met aardappelen beteeld echter met dit verschil t.o.v. Sleenerstroom dat meer dan de helft van de oppervlakte aardappelen uit poot- en consumptieaardappelen bestaat.

Aan de hand van de bestaande situatie in de verschillende gebieden ziet men dat de taakdichtheid van de akkerbouw wordt bepaald door het aandeel van de bewerkingsintensieve gewassen in het bouwplan. De taakdichtheid van de akkerbouw in Sleenerstroom kan nog, zij het gering, worden opgevoerd door uitbreiding van de oppervlakte poot- en consumptieaardappelen. De teelt van pootaardappelen vereist echter een behoorlijke vakkennis en brengt grotere risico's met zich mee dan de andere teelten. Voor een goede kwaliteit consumptieaardappelen is de grond in het algemeen minder geschikt.

Ad 2. Het aantal b.e./ha van de rundveehouderij

In het aantal bewerkingseenheden dat is vermeld onder het hoofd rundveehouderij is begrepen:

het melken en verzorgen van het rundvee;
de verzorging van het grasland;
het hooien en inkuilen en

de verbouw van voederbieten, stoppelknollen en andere voedergewassen.

Het aantal b.e. van de rundveehouderij per ha grasland en voedergewassen 1) loopt uiteen van 101 tot 133. Het laagste aantal b.e./ha grasland en voedergewassen geeft Drenthe te zien t.w. $\pm$ 105 (tabel 30) dan volgen de Graafschap en Overijssel met $\pm$ 113 b.e./ha; vervolgens komt Westerwolde (124 b.e./ha), terwijl in de Geldersche Vallei, Noordbrabant en Noord-Limburg dit kengetal $\pm$ 131 b.e./ha bedraagt. Waaraan zijn deze verschillen toe te schrijven?

---

1) De oppervlakte grasland en voedergewassen is gelijk aan de oppervlakte grasland + overige voedergewassen (b.v. voederbieten) + $1/3$ x de oppervlakte nagewassen (b.v. stoppelknollen).

Tabel 30

HET AANTAL B.E./HA VAN DE RUNDVEEHOUDERIJ

	B.e. rundvee- houderij per melkkoe	Aantal melk- koeien per ha grasland en voedergewassen	B.e. rundveehouderij per ha grasland en voedergewassen
Noordbrabant	86	(1,47) 1,55	132
Noord-Limburg	100	(1,34) 1,37	133
Geldersche Vallei	82	(1,56) 1,58	128
Graafschap	88	(1,26) 1,28	111
Overijssel	88	(1,26) 1,32	115
Westerwolde	93	(1,28) 1,46	124
West-Drenthe	88	(1,11) 1,20	107
Oost-Drenthe	87	(1,13) 1,18	102
West-Sleenerstroom	(92)	(1,13)	(101)
Oost-Sleenerstroom	(94)	(1,18)	(104)

( ) heeft betrekking op 1961/'62

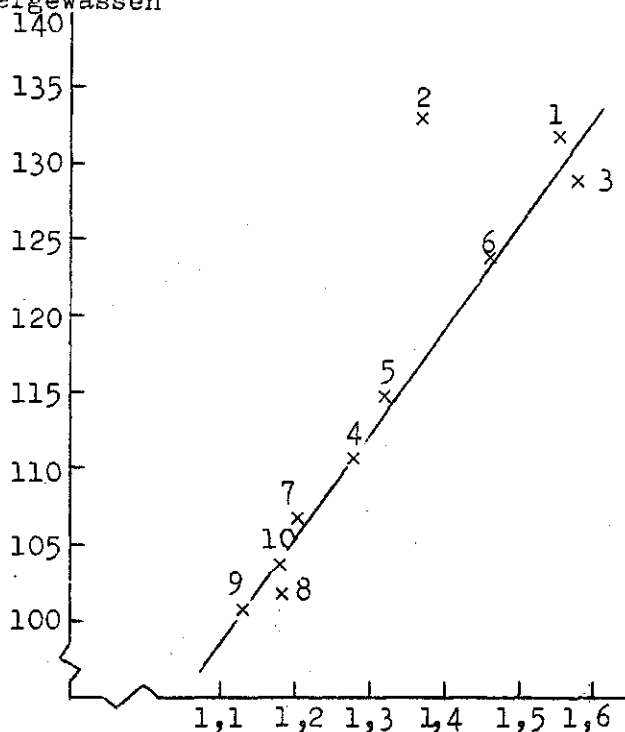
Het aantal bewerkingseenheden van de rundveehouderij per melkkoe loopt in de verschillende gebieden uiteen van 82 tot 94; alleen in Noord-Limburg vindt men 100 b.e./melkkoe. Het aantal bewerkingseenheden per melkkoe wordt beïnvloed door een verschillende opbouw van de rundveestapel en een verschillende oppervlakte hooi, kuil en voedergewassen per melkkoe. Uit tabel 30 blijkt dat de spreiding van het aantal b.e. rundveehouderij per melkkoe in de onderscheiden gebieden kleiner is dan de spreiding van het aantal b.e./ha grasland en voedergewassen. Het eerste kengetal kan dus maar voor een deel de spreiding van het tweede kengetal hebben veroorzaakt. De tweede factor, die het aantal b.e./ha grasland en voedergewassen kan beïnvloeden is de veedichtheid, die hier verder wordt aangegeven met het aantal melkkoeien per ha grasland en voedergewassen.

Grafiek 6 laat zien dat er, zoals te verwachten, een duidelijk verband bestaat tussen het aantal melkkoeien per ha grasland en voedergewassen en het aantal bewerkingseenheden van de rundveehouderij per ha grasland en voedergewassen. Alleen Noord-Limburg neemt een afwijkende positie in, die verband houdt met het reeds vermelde hoge aantal b.e./melkkoe. Het verschil in intensiteit van de rundveehouderij wordt dus voornamelijk bepaald door de veedichtheid.

Grafiek 6

DE BEWERKINGSEENHEDEN VAN DE RUNDVEEHOUDERIJ EN HET
AANTAL MELKKOEIEN, BEIDE PER HA GRASLAND EN VOEDERGEWASSEN
(1962/1963)

B.e. rundvee
per ha grasland en
voedergewassen

melkkoeien per ha grasland en
voedergewassen

1. Noordbrabant (1962/1963)
2. Noord-Limburg (1962/1963)
3. Geldersche Vallei (1962/1963)
4. Graafschap (1962/1963)
5. Overijssel (1962/1963)
6. Westerwolde (1962/1963)
7. West-Drenthe (1962/1963)
8. Oost-Drenthe (1962/1963)
9. West-Sleenerstroom (1961/1962)
10. Oost-Sleenerstroom (1961/1962)

Het hoogste aantal melkkoeien per ha grasland en voedergewassen vindt men in de Geldersche Vallei (1,58) en Noordbrabant (1,55), dan volgt Westerwolde (1,46). In de Graafschap en Overijssel bedraagt deze $\pm 1,30$ terwijl Drenthe op het laagste niveau zit t.w. 1,19 melkkoe per ha grasland en voedergewassen.

In 1961/'62 was het aantal melkkoeien per ha grasland en voedergewassen op de Sleenerstroom-bedrijven ongeveer 0,1 lager dan in de omliggende gebieden. Het verschil met de Geldersche Vallei en de Zuidelijke zandgebieden was toen veel hoger. De aanwezigheid van madeland en waarschijnlijk de minder gunstige verkaveling zullen voor een deel de oorzaak zijn van de relatief lage veedichtheid op de Sleenerstroom-bedrijven. Dit neemt niet weg dat men dient te streven naar een groter aantal melkkoeien per ha grasland en voedergewassen ten einde aldus het arbeidsinkomen op te voeren.

Ad 3. De verhouding waarin de akkerbouw en de rundveehouderij op het bedrijf voorkomen

In de meeste gebieden met gemengde zandbedrijven wordt meer dan 50% van het aantal bewerkingseenheden geleverd door de rundveehouderij. (Zie tabel 31.)

Tabel 31

HET BEDRIJFSPLAN

	B.e. marktbaar gewassen en rundveehouderij per ha cultuurgrond	Totaal aantal b.e.	Verdeling b.e. in % over			
			akker- bouw	rund- vee	varkens en kippen	overig
Noordbrabant	128	(147)148	28	58	12	3
Noord-Limburg	127	(161)158	42	36	18	4
Geldersche Vallei	129	(164)167	6	71	22	1
Graafschap	112	(136)133	20	64	15	1
Overijssel	116	(134)134	13	73	14	-
Westerwolde	126	(131)128	70	28	1	-
West-Drenthe	116	(114)118	35	61	2	-
Oost-Drenthe	114	(116)118	41	54	4	1
West-Sleenerstroom	(111)	(118)	(44)	(50)	(6)	-
Oost-Sleenerstroom	(116)	(120)	(59)	(38)	(3)	-

( ) heeft betrekking op 1961/'62.

In West-Sleenerstroom is precies 50% van de b.e. afkomstig uit de rundveehouderij terwijl in Oost-Sleenerstroom, Noord-Limburg en Westerwolde dit minder is dan 40%. In de drie laatstgenoemde gebieden is dan ook - gemeten aan het aantal b.e. - de akkerbouw belangrijker dan de rundveehouderij.

Het aantal b.e. per ha cultuurgrond van de akkerbouw en de rundveehouderij tezamen wordt niet alleen bepaald door de intensiteit waarmee de genoemde bedrijfsonderdelen worden bedreven doch ook door de

verhouding waarin deze op het bedrijf voorkomen. Voor de groepen gemengde bedrijven is berekend het aantal b.e. per ha cultuurgrond van de akkerbouw en de rundveehouderij dus van de, direct aan de grond gebonden produktierichtingen. Uit tabel 31 blijkt dat de gebieden t.a.v. dit kengetal in 2 groepen zijn te verdelen. In Noordbrabant, Noord-Limburg, de Geldersche Vallei en Westerwolde bedraagt dit getal ruim 127 b.e./ha; in de Graafschap, Overijssel en Drenthe 114 b.e./ha.

Uit het voorgaande is gebleken dat zowel de taakdichtheid van de akkerbouw als van de rundveehouderij uiteenloopt van ± 100 tot 133 b.e. doch van beiden tezamen slechts van 111 tot 129 b.e./ha. Kennelijk wordt de hoge taakdichtheid van de ene sector ten dele weer gecompenseerd door de lage taakdichtheid van de andere sector.

Hierbij doet zich de vraag voor in hoeverre een verschuiving op de Sleenerstroom-bedrijven van de rundveehouderij (taakdichtheid ± 102 b.e./ha) naar de akkerbouw (taakdichtheid ± 119 b.e./ha) de taakdichtheid en daarmee de taakomvang van de bedrijven nog verhoogt. Hierbij dient men er rekening mee te houden dat op de gronden, die geschikt zijn voor akkerbouw meer melkkoeien per ha kunnen worden gehouden dan op de gronden die hiervoor niet geschikt zijn zoals b.v. laag gelegen percelen. Dit houdt dus in dat de gronden, waarop akkerbouwgewassen kunnen worden geteeld, voor de rundveehouderij een hogere taakdichtheid vertegenwoordigen dan het geconstateerde gemiddelde van ± 102 b.e./ha. Een verschuiving van de rundveehouderij naar de akkerbouw op de daarvoor geschikte gronden zal de taakomvang van het bedrijf waarschijnlijk weinig verhogen.

Ad 4. Het aantal aanwezige varkens en kippen

Het aandeel van de varkens en de kippen in het aantal b.e. per bedrijf is in de Geldersche Vallei en Noord-Limburg het hoogst nl. $\pm 20\%$; in Noordbrabant, de Graafschap en Overijssel is dit $\pm 14\%$. Vrij onbelangrijk is de varkens- en pluimveehouderij in Drenthe en Westerwolde. Haar aandeel in het aantal b.e. per bedrijf loopt hier uiteen van 1 tot 6%.

Een uitbreiding van het aantal fokzeugen, mestvarkens en kippen vergroot de produktieomvang van het bedrijf en daarmee ook het aantal b.e./ha, het arbeidseffect en het arbeidsinkomen. Gemiddeld zijn de resultaten van de pluimvee- en varkenshouderij de laatste 10 jaren in Nederland zodanig geweest dat op opbrengsten de kosten, ook de arbeidskosten juist dekten. Winst is er gemiddeld niet behaald.

In het algemeen is men op de Sleenerstroom-bedrijven wel bekend met de varkenshouderij. Op alle bedrijven van de groep West-Sleenerstroom 10 - 16 ha en op 12 van de 20 bedrijven van de groep Oost-Sleenerstroom 10 - 16 ha worden namelijk varkens gehouden. De pluimveehouderij is wat minder verbreid; in West-Sleenerstroom vindt men op 16 van de 22 bedrijven meer dan 30 kippen en in Oost-Sleenerstroom op 11 van de 20 bedrijven.

Ad 5. Het voorkomen van tuinbouw en fruitteelt

In Noord-Limburg en in Noordbrabant treft men gemiddeld nog een kleine oppervlakte tuinbouw en fruitteelt op de L.E.I.-bedrijven aan.

Zij dragen voor 3 à 4% bij in het totaal aantal bewerkingseenheden (zie tabel 31, kolom overig). Dit aandeel is niet maatgevend voor de werkelijke toestand op de gemengde bedrijven in de verschillende gebieden. Dit komt omdat bedrijven met veel tuinbouw en fruitteelt bij voorkeur niet in de L.E.I.-administratie worden opgenomen.

Door middel van deze produktietakken kan men, voor zover de grond zich daartoe leent en er afzetmogelijkheden zijn, het aantal bewerkingseenheden per bedrijf opvoeren.

Uit het voorgaande is af te leiden dat het arbeidsinkomen per volwaardige arbeidskracht op de Sleenerstroom-bedrijven van 10 - 16 ha op verschillende manieren kan worden verhoogd.

1. Zo is gebleken dat de arbeidsbezetting in West-Sleenerstroom $\pm 0,1$ v.a.k. hoger is dan op enkele vergelijkbare groepen gemengde zandbedrijven in andere delen van Nederland. Een verlaging van het aantal arbeidskrachten op de bedrijven van 10 - 16 ha betekent echter dat men steeds meer in de richting gaat van eenmansbedrijven met alle bezwaren en risico's van dien.
2. In hoofdstuk III, § 8. is geconstateerd dat op de grotere bedrijven de arbeidsdichtheid (v.a.k./ha) lager is dan op de kleinere bedrijven. Hiermede in verband staat het feit dat het arbeidseffect (b.e./v.a.k.) en daarmee het arbeidsinkomen per v.a.k. op de grotere bedrijven hoger is. Een vergroting van de bedrijfsoppervlakte zal dus in het algemeen tot een verbetering van het arbeidsinkomen per v.a.k. leiden.
3. Ten aanzien van de akkerbouw zijn er niet veel mogelijkheden de productieomvang en daarmee het arbeidsinkomen te vergroten.
4. Het aantal melkkoeien per ha grasland en voedergewassen op de Sleenerstroom-bedrijven is $\pm 10\%$ lager dan in de omliggende gebieden. Het is moeilijk vast te stellen in hoeverre dit bepaald wordt door de externe productieomstandigheden en in hoeverre door het beleid van de boer.
5. Om onder de huidige omstandigheden het arbeidsinkomen op te voeren zal men het in de eerste plaats moeten zoeken in een uitbreiding van het aantal fokzeugen, mestvarkens en kippen op de bedrijven, met het oog op de afzet overigens niet zonder risico's. Momenteel worden er weinig varkens en kippen gehouden.

Vorengenoemde conclusies zijn gebaseerd op de gegevens van bedrijven in de grootteklasse van $\pm 10 - 16$ ha. Met inachtneming van de typische kenmerken van bedrijven kleiner dan 10 ha en groter dan 16 ha gelden deze conclusies ook voor de andere grootteklassen.

Het bedrijfsplan van de gemengde zandbedrijven in de omliggende gebieden loopt sterk uiteen. In Overijssel draagt de akkerbouw voor 13% bij in het totale aantal bewerkingseenheden; de rundveehouderij voor 73% en de varkens en kippen voor 14%. Deze cijfers zijn voor Westerwolde respectievelijk 70, 28 en 1%.

§ 4. De opbrengsten

Het arbeidsinkomen per v.a.k. wordt niet alleen bepaald door de verhouding tussen het aantal arbeidskrachten dat op het bedrijf aanwe-

zig is en de omvang van het bedrijf (het arbeidseffect). Ook de opbrengst van de gewassen, het rundvee, de varkens en de kippen beïnvloeden mede het arbeidsinkomen. Om ten aanzien van dit laatste punt ook de gebieden te kunnen vergelijken zijn in de tabellen 32 en 33 diverse gegevens vermeld.

Tabel 32

DE OPBRENGSTEN (1961/'62)

	Opbrengst in kg per ha			Melk- gift kg per koe	Opbrengst minus voerkosten per melkkoe
	rogge	haver	fabrieks- aardapp. (x1000)		
Noordbrabant	2600	2880	-	4010	1042
Noord-Limburg	2540	2790	-	3710	1050
Geldersche Vallei	2790	3050	-	4220	1014
Graafschap	2550	3650	-	4090	1062
Overijssel	2620	3270	-	3980	1037
Westerwolde	2890	3910	30,5	4020	1186
West-Drenthe	2940	3840	-	4147	1133
Oost-Drenthe	3120	3520	26,0	4190	1117
West-Sleenerstroom	2980	3520	28,9	3955	1047
Oost-Sleenerstroom	3350	4080	29,0	3885	1065

De kg-opbrengst van rogge en van haver lag in 1961/'62 op de L.E.I.-bedrijven in Drenthe en in Westerwolde en op de Sleenerstroom-bedrijven hoger dan in de andere gebieden. De opbrengst aan fabrieksaardappelen is in Westerwolde 30.500 kg/ha, in Sleenerstroom 29.000 kg/ha en in Oost-Drenthe 26.000 kg/ha.

De hoogste melkproduktie vindt men in de Geldersche Vallei met 4220 kg melk per koe, dan volgt Drenthe met gemiddeld 4170 kg en daarna volgen de andere gebieden, waaronder Sleenerstroom, met produkties die uiteenlopen van 3710 tot 4090 kg/koe. De opbrengst minus bijkomende voederkosten ligt het hoogst in Westerwolde (f. 1186,-), dan komt Drenthe (+ f. 1125,-) terwijl in de overige gebieden dit kengetal tussen de f. 1000,- en f. 1100,- in ligt.

De netto-opbrengst per f. 100,- voederkosten van de varkenshouderij moet men zo lezen, dat wanneer dit kengetal gelijk is aan f. 100,- dit betekent, dat de opbrengst gemiddeld juist voldoende is geweest om behalve de voederkosten ook de kosten van arbeid, huisvesting en alle andere kosten te dekken. In geen enkel gebied heeft de netto-opbrengst per f. 100,- voederkosten in 1962/'63 de f. 100,- kunnen bereiken. (Zie tabel 33).

Tabel 33

DE RENTABILITEIT VAN DE VARKENS EN KIPPEN
1962/'63

	Netto- opbrengst per f. 100,- voerkosten varkens	Opbrengst per f. 100,- voerkosten kippen
Noordbrabant	93	108
Noord-Limburg	96	124
Geldersche Vallei	94	113
Graafschap	99	108
Overijssel	81	107
Westerwolde	-	-
West-Drenthe	69	-
Oost-Drenthe	76	107
West-Sleenerstroom	-	-
Oost-Sleenerstroom	-	-

Het ontbrekende is in Drenthe $\pm$ f. 20,- per f. 100,- voederkosten groter geweest dan in de andere streken met gemengde zandbedrijven.

Wat betreft de pluimveehouderij blijkt de opbrengst per f. 100,- voederkosten in Noord-Limburg f. 124,- te zijn, in de Geldersche Vallei is dit f. 113,- en in Noordbrabant, de Graafschap, Overijssel en West-Drenthe $\pm$ f. 107,-.

Bij een vergelijking van de uitkomsten van pluimveebedrijven in Groningen en Friesland 1) met die van Noordbrabant en Limburg bleek dat de hogere voederkosten (veroorzaakt door prijs en hoeveelheid) in het noorden de belangrijkste oorzaak is te noemen van het lagere arbeidsinkomen per hen. De pluimveebedrijven in Drenthe waren niet bij dit onderzoek betrokken. Wel is bekend dat de krachtvoerprizen in Drenthe zeker $\pm$ f. 1,- per 100 kg hoger zijn dan in Noordbrabant en Limburg.

Afgaande op de gegevens van een boekjaar kan worden gesteld dat de opbrengst van de granen op de gemengde zandbedrijven in het noordoosten van ons land hoger is dan in de andere zandgebieden. De produktiviteit van het rundvee op de L.E.I.-bedrijven in Westerwolde en Drenthe steekt gunstig af bij die van de Sleenerstroom-bedrijven. De produktiviteit van het rundvee op de Sleenerstroom-bedrijven ligt op hetzelfde niveau als de overige gebieden in Nederland.

§ 5. Het verloop van de voornaamste kengetallen gedurende de laatste 5 boekjaren

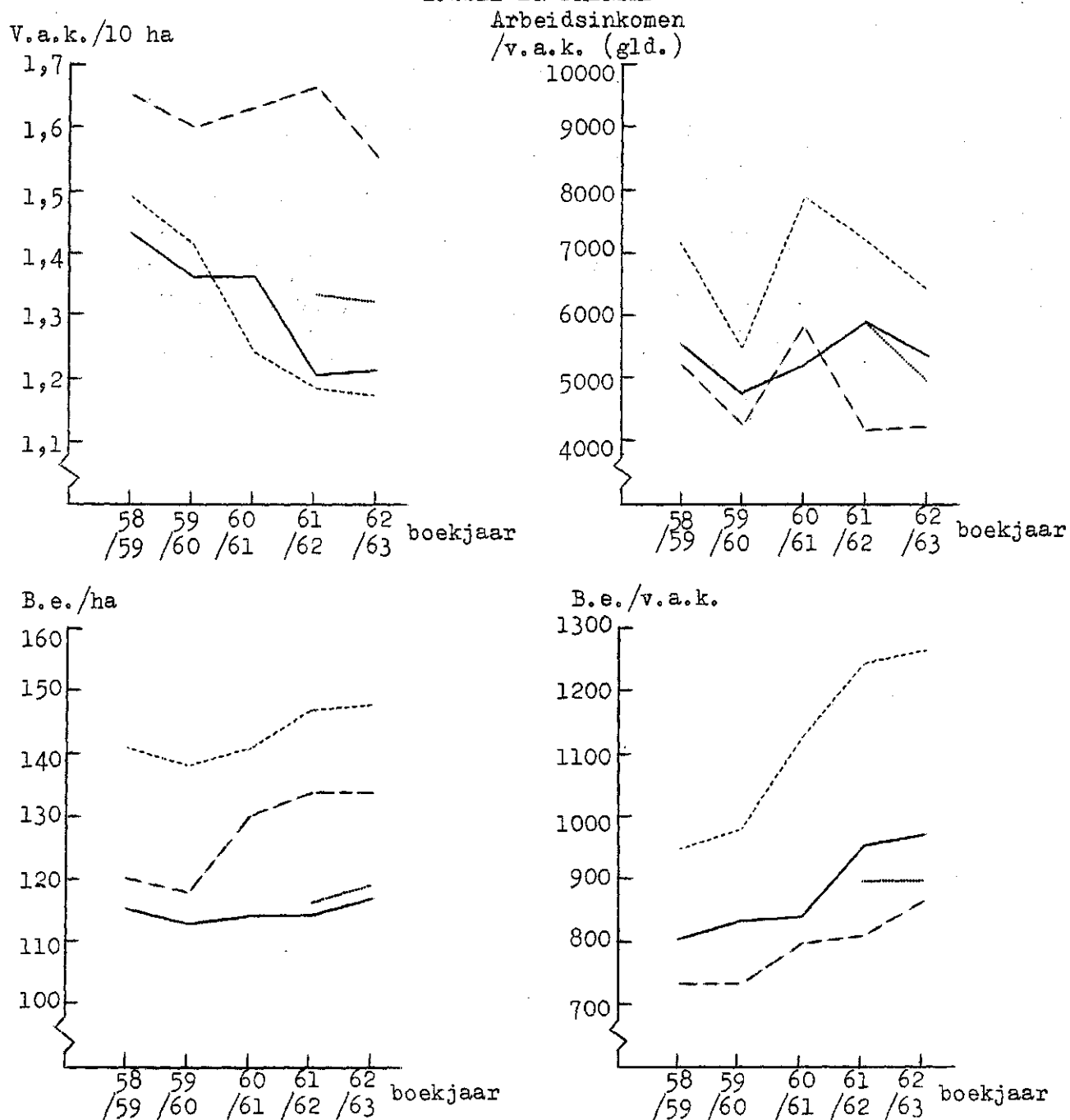
De voorgaande beschrijving is hoofdzakelijk gebaseerd op de gegevens van één boekjaar t.w. 1962/'63 zodat de gevolgtrekkingen beïnvloed kunnen zijn door omstandigheden die zich toevallig in dat boekjaar hebben

1) "Uitkomsten van pluimveebedrijven; verschillen tussen noordelijk en zuidelijk Nederland"; door ir. C.A.S. Zwetsloot, november 1962. Studies No. 1."

voorgedaan. Ten einde dit te onderzoeken is in grafiek 7 het verloop van de belangrijkste kengetallen in Noordbrabant, Overijssel en Drenthe (West- en Oost-)gedurende de laatste vijf boekjaren aangegeven.

Grafiek 7

DE ONTWIKKELING VAN HET AANTAL V.A.K./10 HA, B.E./HA, B.E./V.A.K. EN ARBEIDSINKOMEN/V.A.K. OVER 5 BOEKJAREN IN NOORDBRABANT, OVER-IJSEL EN DRENTHE

..... Noordbrabant
 ---- Overijssel
 ——— Drenthe
 - . - . - Oost-Drenthe

Wat betreft de arbeidsdichtheid (v.a.k./10 ha) laat de groep Drenthe een minder sterke daling zien dan de groep Noordbrabant. In Overijssel is de arbeidsdichtheid van 1958/'59 t/m 1961/'62 daarentegen iets gestegen om in het laatste boekjaar flink te dalen. Het verschil in b.e./ha tussen Noordbrabant en Drenthe is de laatste 5 jaar wat groter geworden. Het arbeidseffect (b.e./v.a.k.) vertoont in Drenthe een vrij onregelmatige stijging; in Noordbrabant is de stijging groter geweest.

Het arbeidsinkomen per v.a.k. vertoont in 1958/'59, 1959/'60 en 1960/'61 in Noordbrabant, Drenthe en Overijssel ongeveer hetzelfde verloop. Daarna treedt er zowel in Noordbrabant als in Overijssel een duidelijke daling op, veroorzaakt door de minder gunstige resultaten van de varkens- en vooral van de pluimveehouderij in 1961/'62 en 1962/'63. In Drenthe blijft het arbeidsinkomen per vak op het niveau van 1960/'61 hetgeen is te verklaren uit het feit dat de genoemde bedrijfsonderdelen hier van betrekkelijk ondergeschikt belang zijn.

Uit het voorgaande blijkt dat, gemeten aan de hiervoor genoemde kengetallen, de positie van Drenthe in 1962/'63 t.o.v. Overijssel en van Noordbrabant overeenstemt met die van de daaraan voorafgaande vier boekjaren. De beschrijving, die voornamelijk op het laatste boekjaar is gebaseerd, is dus niet aanwijsbaar beïnvloed door toevallige omstandigheden, die zich in 1962/'63 hebben voorgedaan. Het arbeidseffect is trouwens een kengetal dat niet sterk door de omstandigheden van een bepaald jaar zal worden beïnvloed.

SAMENVATTING EN SLOTBESCHOUWING

De beschrijving van de bedrijfseconomische toestand van het toekomstige ruilverkavelingsgebied Sleenerstroom is gebaseerd op de gegevens van 113 bedrijven, voor zover tenminste de gegevens van deze bedrijven bruikbaar zijn. De bedrijven zijn willekeurig gekozen met dien verstande dat alle buurtschappen relatief even sterk zijn vertegenwoordigd. De bedrijfseconomische beschrijving steunt op de groepsgemiddelden van naar ligging en bedrijfsoppervlakte onderscheiden groepen.

In het westen van het ruilverkavelingsgebied is de rundveehouderij belangrijker dan de akkerbouw. In Oost-Sleenerstroom overweegt de akkerbouw. De varkens- en pluimveehouderij zijn op deze bedrijven van geringe betekenis. Van de oppervlakte bouwland wordt 61% betoeld met granen (voornamelijk haver en rogge), 30,5% met aardappelen (voornamelijk fabriksaardappelen) en 8,5% met suiker- en voederbieten.

Het bewerkingsinkomen per 100 bewerkingseenheden voor West-Sleenerstroom bedraagt voor de groepen van 3 - 10 ha, 10 - 16 ha en 16 ha en groter resp. f. 685,-, f. 774,- en f. 758,-; voor Oost-Sleenerstroom is dit resp. f. 794,-, f. 789,- en f. 865,-. Het verschil tussen de grootteklassen in hetzelfde gebied is niet groot, tussen de gebieden is er in de grootteklasse van 3 - 10 ha en van 16 ha en groter een duidelijk verschil in het voordeel van het oostelijke deel van het toekomstige ruilverkavelingsgebied. Dit kan worden toegeschreven aan het feit dat de opbrengsten van de granen en hakvruchten in Oost-Sleenerstroom wat hoger liggen dan in West-Sleenerstroom. Ook het aantal grootveeëenheden per ha grasland en voedergewassen is in het oostelijke deel van het gebied hoger dan in het westelijke deel. De opbrengst minus bijkomende voederkosten per melkkoe verschilt praktisch niet tussen de deelgebieden. In de grootteklasse van 10 - 16 ha is tussen de gebieden t.a.v. het bewerkingsinkomen per 100 bewerkingseenheden praktisch geen verschil te constateren.

De arbeidsdichtheid op de bedrijven van 3 - 10 ha is $\pm 80\%$ hoger dan op de bedrijven van 16 ha en groter. Het aantal bewerkingseenheden per ha is op de kleine bedrijven slechts 16% hoger dan op de bedrijven van 16 ha en groter. Het arbeidseffect (b.e./v.a.k.) en daarmee het arbeidsinkomen per v.a.k. wordt dus voornamelijk bepaald door de arbeidsdichtheid. Hoe hoger de arbeidsdichtheid des te lager zal het arbeidsinkomen per v.a.k. zijn.

De bedrijven van 3 - 10 ha hebben een hoge arbeidsdichtheid en daarmee een laag arbeidsinkomen per v.a.k. Deze bedraagt in West-Sleenerstroom f. 3600,- en in Oost-Sleenerstroom f. 4500,- per v.a.k. Op de bedrijven van 10 - 16 ha ligt dit wat hoger en wel resp. f. 5100,- en f. 5800,- per v.a.k. De bedrijven van de groep West-Sleenerstroom 16 ha en groter hebben een arbeidsinkomen verkregen van gemiddeld f. 5700,- per jaar en de groep Oost-Sleenerstroom 16 ha en groter van gemiddeld f. 7200,-.

Het C.A.O.-loon inclusief sociale lasten voor een arbeider-veeverzorger bedroeg in hetzelfde boekjaar f. 6350,- en ligt dus aanzienlijk

hoger dan het arbeidsinkomen per v.a.k. dat op de bedrijven van 3 - 10 ha en 10 - 16 ha gemiddeld is behaald.

Op de Drentse L.E.I.-bedrijven is het arbeidsinkomen per v.a.k. sinds 1957/'58 praktisch gelijk gebleven en t.o.v. de vastgestelde C.A.O.-lonen achteruitgegaan. Deze laatste zijn namelijk in 6 jaar tijds met bijna 30% omhooggegaan.

Men mag aannemen dat het achterblijven van het arbeidsinkomen per v.a.k. bij de C.A.O.-lonen gemiddeld op alle Drentse gemengde bedrijven op zandgrond en dus ook op de Sleenerstroom-bedrijven het geval is.

De bedrijfskenmerken van de gemengde zandbedrijven van 10 - 16 ha in Sleenerstroom stemmen in grote lijnen overeen met die van Drenthe. De gegevens van beide gebieden zijn vergeleken met die van andere zandgebieden in Nederland ten einde eventueel aanwezige knelpunten in de bedrijfsvoering op te sporen en daarmee aan te geven hoe het arbeidsinkomen per v.a.k. in Sleenerstroom nog kan worden verhoogd.

1. Zo is gebleken dat de arbeidsbezetting in Oost-Sleenerstroom gelijk is aan en in West-Sleenerstroom $\pm 0,1$ v.a.k. hoger is dan op enkele vergelijkbare groepen gemengde zandbedrijven in andere delen van Nederland. Een verlaging van het aantal arbeidskrachten op de bedrijven van 10 - 16 ha betekent dat men steeds meer in de richting gaat van eenmansbedrijven met alle bezwaren en risico's van dien.
2. Ten aanzien van de akkerbouw zijn er niet veel mogelijkheden de productieomvang en daarmee het arbeidsinkomen te vergroten.
3. Het aantal melkkoeien per ha grasland en voedergewassen op de Sleenerstroom-bedrijven is $\pm 10\%$ lager dan in de omliggende gebieden. Het is moeilijk vast te stellen in hoeverre dit bepaald wordt door de externe productieomstandigheden en in hoeverre door het beleid van de boer.
4. Om bij de bestaande bedrijfsstructuur het arbeidsinkomen op te voeren dient men het in de eerste plaats te zoeken in een uitbreiding van het aantal fokzeugen, mestvarkens en kippen op de bedrijven. Momenteel worden er nog weinig varkens en kippen gehouden. Door uitbreiding van deze, niet aan de grond gebonden productierichtingen bij de bestaande arbeidsbezetting kan het arbeidseffect en daarmee het arbeidsinkomen per v.a.k. worden verhoogd, onder inachtneming van de grotere afzetrisico's van deze bedrijfsonderdelen.

De hiervoor genoemde conclusies zijn gebaseerd op de gegevens van bedrijven in de grootteklasse van 10 - 16 ha.

In grote lijnen gelden deze conclusies ook voor de bedrijven kleiner dan 10 ha en groter dan 16 ha. Op deze bedrijven treft men eveneens weinig varkens en kippen aan.

5. Op de grotere bedrijven is de arbeidsdichtheid (v.a.k./ha) lager dan op de kleinere bedrijven. Hiermede in verband staat het feit dat het arbeidseffect (b.e./v.a.k.) en daarmee het arbeidsinkomen per v.a.k. op de grotere bedrijven hoger is. Een vergroting van de bedrijfsoppervlakte zal dus in het algemeen leiden tot een verbetering van het arbeidsinkomen per v.a.k.

De uitvoerige enquête, die is gehouden in het toekomstige ruilverkavelingsgebied Sleenerstroom heeft er toe geleid dat niet alleen gegevens zijn verkregen omtrent de voornaamste bedrijfskenmerken en kentallen van de gebieden zoals het bouwplan, de grootte en de samenstelling van de veestapel en het aantal arbeidskrachten, doch ook van de fysieke en geldelijke opbrengsten van de gewassen en het vee en de hiermede verband houdende kosten. Aldus was het mogelijk het arbeidsinkomen per v.a.k. en de rentabiliteit van de bedrijfsonderdelen van de gevormde groepen onderling en met die van de Drentse L.E.I.-bedrijven te vergelijken. Hierbij bleek dat er geen groot verschil is in niveau van bedrijfsuitkomsten tussen de geënquêteerde en de L.E.I.-bedrijven in Drenthe.

De belangrijkste kosten- en opbrengstenposten van de Sleenerstroom-bedrijven zijn vastgesteld aan de hand van de gegevens, die tijdens het bedrijfsbezoek in maart 1962 en uit andere bronnen zijn verkregen en die betrekking hebben op het boekjaar 1961/'62. Andere boekhoudkundige gegevens zijn via normen benaderd, ontleend aan de door het L.E.I. geadministreerde bedrijven.

De aldus vastgestelde kosten en opbrengsten zijn vergeleken met die, welke zijn ontleend aan de boekhoudingen van een aantal soortgelijke Drentse L.E.I.-bedrijven in hetzelfde jaar. De conclusie uit de vergelijking is dat op de meeste punten de tijdens het bedrijfsbezoek en op andere wijze verkregen gegevens een betrouwbare indruk maken.

In gebieden waar de varkens- en de pluimveehouderij van grotere betekenis is dan in Sleenerstroom zal de enquête t.a.v. deze bedrijfsonderdelen meer tijd vergen dan nu het geval is geweest. Bij grotere aantallen varkens is het noodzakelijk dat aan de hand van het kasboek wordt nagegaan hoeveel varkens er zijn verkocht en wat deze hebben opgebracht. Bij de kippen dient het aantal verkochte eieren en de hiervoor verkregen prijs te zijn genoteerd. De veevoederhandelaren en de coöperaties moeten bereid zijn, evenals in Sleenerstroom, de gespecificeerde voederrekeningen over een bepaald jaar ter inzage te verstrekken. Een lastig punt blijft de schatting door de boer van de hoeveelheid eigen graan dat is vervoederd aan het rundvee, de varkens en de kippen. De hiervoor genoemde gegevens zijn vereist ten einde inzicht te kunnen geven in de rentabiliteit van de rundvee-, de varkens- en de kippenhouderij.

Bijlage I

GEENQUÊTERDEN VERDEELD NAAR BEROEPSGROEP, OPPERVLAKTE
GRONDGEBRUIK 1) EN NAAR DEELGEBIED 2)

	Landbouwers (A en B)	Groep C	Groep D	Deelgebieden		Alle geën- quêterden in de steekproef
				West- Sleenerstroom	Oost- Sleenerstroom	
< 3 ha	1	1	2	1	3	4
3 - 5 ha	4	3	1	6	2	8
5 - 10 ha	24	-	-	16	8	24
10 - 15 ha	33	-	-	19	14	33
15 - 16 ha	9	-	-	3	6	9
16 - 20 ha	21	-	-	14	7	21
≥ 20 ha	21	-	-	11	10	21
West-Sleenerstroom	66	4	-	70	.	70
Oost-Sleenerstroom	47	-	3	.	50	50
Alle geënquêterden	113	4	3	70	50	120

1) De klassegrenzen 3, 10 en 16 ha zijn aangebracht in overeenstemming met de bedrijfs-
economische overzichten;

de klassegrenzen 5, 10 en 15 ha zijn gebruikelijk bij de sociaal-economische schetsen.
2) Zie noot 1) bij tabel 1.

EIGENDOM EN PACT

	Aantal geënquē- teerden	Oppervlakte cultuurgrond			Percentage geënquēteerden met de cultuurgrond				Aantal geënquēteer- den met ver- pachte grond
		totaal in ha	percentage		100% eigendom	≥ 50% eigendom	100% > 50% pacht		
			eigendom	pacht			pacht	pacht	
Landbouwers (A en B)	113	1679,58	46	54	15	31	28	26	23
Overige grondgebruikers	7	19,95	31	69	29	14	14	43	2
<hr/>									
< 10 ha	36	225,93	42	58	19	22	31	28	3
10 - 16 ha	42	546,29	51	49	17	36	26	21	11
≥ 16 ha	42	927,31	44	56	12	31	26	31	11
<hr/>									
West-Sleenerstroom	70	962,93	49	51	14	36	23	27	12
Oost-Sleenerstroom	50	736,60	42	58	18	22	34	26	13
<hr/>									
Alle geënquēteerden	120	1699,53	46	54	16	30	27	27	25

BOUWLAND-GRASLAND VERHOUDING

	Aantal geënte- teerden	Oppervlakte cultuur- grond (ha)	Percentage cultuurgrond		
			bouw- land	gras- land	kunst- weide
Landbouwers (A en B)	113	1680	52	47	1
Overige grondgebruikers	7	20	40	60	-
< 10 ha	36	226	50	50	-
10 - 16 ha	42	546	53	47	0
≥ 16 ha	42	928	52	46	2
6 Veenoord	4	36	24	76	-
7 Holsloot	3	20	35	65	-
8 Achterste Erm	5	98	33	67	-
9 Erm	15	186	41	59	0
10 Diphooorn	6	99	44	56	-
11 Sleen	17	243	41	54	5
12 Noordsleen	20	281	45	55	0
West-Sleenerstroom	70	963	41	58	1
1 Klindijk	3	54	73	25	2
2 Westenesch	15	218	59	40	1
3 Noordbarge	7	101	57	43	-
4 Zuidbarge	10	204	80	19	1
5 Wilhelmsoord	7	78	48	52	-
13 't Haantje	6	38	70	30	-
15 Barger-Erfscheidenveen	2	44	88	10	2
Oost-Sleenerstroom	50	737	67	32	1
Alle geënte-teerden	120	1700	52	47	1

ARBEIDSBEZETTING

	Aantal geënqué- teerden	Aantal v.a.k. per be- drijf	Arbeid in procenten geleverd door							vreemde arbeidskrachten	
			bedrijfs- hoofd	echt- genote	zoons	dochters	inwonende familieleden		vast	los	
							mannen	vrouwen			
Landbouwers (A en B)	113	1,70	49	11	16	4	7	1	8	4	
Overige grondgebruikers	7	0,52	81	19	-	-	-	-	-	-	
< 10 ha	36	1,11	64	12	17	4	2	-	-	1	
10 - 16 ha	42	1,61	55	14	10	8	12	-	-	1	
≥ 16 ha	42	2,10	39	8	19	2	6	2	17	7	
West-Sleenerstroom	70	1,62	49	13	16	5	7	1	6	3	
Oost-Sleenerstroom	50	1,65	50	8	16	3	7	-	11	5	
Alle geënquéteerden	120	1,63	49	11	16	4	1	1	8	4	

DE HERKOMST VAN DE BEDRIJFSECONOMISCHE GEGEVENS

In het kort wordt aangegeven hoe de voornaamste bedrijfseconomische gegevens zijn verkregen.

1. Grondgebruik

De oppervlakte van het bedrijf en het grondgebruik zijn ontleend aan de gegevens van de registratiekaarten van de Cultuurtechnische Dienst. Bij het bezoek is nagegaan of er nadien nog veranderingen zijn gekomen.

2. Arbeid

Voor ieder bedrijf is bepaald met welk aantal volwaardige arbeidskrachten de arbeidsprestaties van de op dat bedrijf werkende personen overeenkomen. Hiertoe moest dus iedere arbeidskracht worden gewaardeerd. Daarbij is gelet op de arbeidsgeschiktheid en de beschikbaarheid van de persoon. Voor de mannelijke arbeidskrachten is aangenomen dat het volgende verband bestaat tussen de leeftijd en de arbeidsgeschiktheid.

15 - 17 jaar	0,70 v.a.k.
18 - 19 jaar	0,90 v.a.k.
20 - 59 jaar	1,00 v.a.k.
60 - 69 jaar	0,70 v.a.k.
> 70 jaar	0,10 v.a.k.

Dit betekent b.v. dat een jongen van 15, 16 of 17 jaar, die een vol jaar op het bedrijf werkt, voor 0,7 v.a.k. wordt meegeteld.

Een vrouwelijke arbeidskracht wordt voor elk uur, dat zij per dag meewerkt in het bedrijf, als 0,1 v.a.k. genoteerd. Indien de validiteit of andere omstandigheden van de persoon daartoe aanleiding geven, is van deze normen afgeweken. Ter bepaling van het arbeidsloon van de boer en de boerin is uitgegaan van een jaarloon incl. sociale lasten van f. 6330,- per v.a.k. Voor de overige arbeidskrachten (zoons, dochters, vreemden, enz.) is dit f. 6380,- per v.a.k. Omtrent de gemaakte overuren zijn geen vragen gesteld. In de arbeidskosten is dan ook geen rekening gehouden met deze overuren.

3. Werk door derden

De meeste bedrijven hebben bij de enquête opgegeven welke werkzaamheden door de loonwerker zijn uitgevoerd en welke oppervlakte is bewerkt. Met behulp van de tarieven die in dit gebied algemeen in rekening worden gebracht, is de post werk door derden becijferd. Andere bedrijven hebben direct de totale kosten aan loonwerk opgegeven.

4. Werktuigkosten

Er is bekend welke werktuigener op een bepaald bedrijf voorkomen. Over merk, type en werkbreedte zijn geen gegevens beschikbaar. Alleen

van de aanwezige trekkers en melkmachines is iets meer bekend. Met behulp van de vervangingswaarde van de werktuigen en het per werktuig vastgestelde afschrijvingspercentage zijn de werktuigkosten berekend. Voor de waarde van het kleingereedschap is een zeker bedrag genoteerd, in afhankelijkheid van de oppervlakte van het bedrijf. Als norm is voor de onderhoudskosten van de werktuigen en de aanschaffingskosten van het kleingereedschap f. 54,- per ha cultuurgrond opgenomen. De kosten van het onderhoud en het brandstofverbruik van de trekker zijn bepaald op 6,6% van de nieuwwaarde van de trekker.

5. Voederkosten per diersoort

Aan iedere boer is gevraagd van wie hij zijn veevoeder betreft. Bij de veevoederhandelaren en de coöperaties is nagegaan voor welk bedrag aan voeder zijn in het boekjaar 1961/'62 aan de desbetreffende boer hebben geleverd, en wel gespecificeerd naar diersoort. Een handelaar kon echter geen specificatie verschaffen, doch alleen opgeven wat zijn boeren in totaal in dat boekjaar hebben betrokken. Op $\pm$ 28 bedrijven moest daarom met normen het krachtvoer worden verdeeld over de diersoorten. Hierbij is als volgt te werk gegaan.

De voederkosten per fokzeug zijn bepaald door uit te gaan van het aantal worpen. De voederkosten (exclusief aardappelen, voederbieten, wei en ondermelk) per worp grootgebrachte biggen in het oostelijk zandgebied bedragen $\pm$ f. 300,-. Bij een afgeleverd mestvarken van 90 kg zijn de voederkosten gesteld op f. 82,- en bij een hoger eindgewicht zijn deze dienovereenkomstig verhoogd. De norm voor de voederkosten per hen inclusief opfok is f. 20,38. Het graan dat uit eigen bedrijf afkomstig is (opgave boer), is weer in mindering gebracht op deze normbedragen. Het aangekochte krachtvoer dat aldus niet aan de varkens en kippen kan worden toegerekend is ten laste gebracht van het rundvee.

De zuivelfabriek heeft opgegeven of en zo ja voor welk bedrag er ondermelk is afgenomen. Bij de enquête is gebleken dat praktisch alle ondermelk aan de kalveren is gegeven. Het is niet bekend of de voorraad hooi, kuilvoer en stro per 1 mei 1962 is veranderd t.o.v. die van 1 mei 1961. Deze post is ook niet belangrijk t.o.v. de overige voederkosten.

Bij de enquête hebben de boeren opgegeven hoeveel graan erop het bedrijf is gebleven en aan welke diersoorten het is vervoerd. Er is aangenomen dat het stroverbruik per melkkoe 750 kg per jaar is; per fokzeug 400 kg per jaar; per mestvarken 100 kg per jaar en voor 1 paard 500 kg per jaar. Voor 1000 kg stro is een prijs berekend van f. 60,-. 1 ha suikerbietenkoppen en -blad is gewaardeerd op f. 175,-.

6. Meststoffen

De boeren hebben opgegeven hoeveel stikstof, fosfaat en kali zij gemiddeld per ha geven aan de verschillende gewassen en aan het grasland. Ter berekening van de meststofkosten is de stikstof gewaardeerd op f. 1,-; het fosfaat op f. 0,59 en de kali op f. 0,37, alles per kg zuiver. Verder zijn bij de meststofkosten geteld de bijzondere meststoffen, zoals kalk, kieseriet, compost enz. die in dat jaar zijn aangekocht en gestrooid.

7. Pacht

Voor het gehele gebied is de pacht gesteld op f. 105,- per ha. Wanneer het bedrijf eigendom van de geënquêteerde is, is hetzelfde pachtbedrag ingerekend.

8. Overige kosten

- a. Zaaizaad en pootgoed; zie bij No. 12 gewassen;
- b. dierenarts, dekgelden, fokvereniging enz. Hierbij is uitgegaan van de volgende kosten: per melkkoe f. 50,-; per fokzeug f. 40,-; per mestvarken f. 6,50 en per 100 kippen f. 9,-;
- c. onderhoudskosten gebouwen. Hiervoor is de norm f. 190,- per ha cultuurgrond;
- d. diverse kosten: contributies, abonnementen, elektriciteit, water enz. Aan de hand van normen is voor ieder bedrijf een bedrag berekend. Deze normen zijn per ha cultuurgrond f. 50,-; per zeug f. 5,-; per mestvarken f. 2,- en per hen f. 0,40.

9. Rundvee

a. Samenstelling

De samenstelling van de rundveestapel van ieder bedrijf is bekend naar de toestand op 1 mei 1961 (metelling P B H) en op de datum van de enquête, d.w.z. medio maart 1961. Met behulp van de gegevens van deze twee peildata is de gemiddelde samenstelling bepaald.

b. Melkproduktie

De zuivelfabrieken hebben een opgave verstrekt van de melk, die door ieder bedrijf is geleverd, het vetgehalte en het uitbetaalde melkgeld. Ter bepaling van de melkproduktie is hier bijgeteld het privé-verbruik en de melk, die aan de kalveren is gegeven. Hierbij is het privé-verbruik gesteld op 1223 kg per gezin en het volle melkverbruik van de kalveren op 300 kg per gemiddeld aanwezig kalf.

c. Omzet en aanwas

De waarde van de rundveestapel per 1 mei 1961 en per enquête-datum (medio maart 1962) is berekend met behulp van de prijzen die hiervoor zijn vastgesteld. Bij de enquête is geïnformeerd naar de aan- en verkopen van het rundvee in de periode van 1 mei 1961 tot de enquêtedatum. Tevens is gevraagd naar het aantal stuks hoogdrachtige vaarzen en koeien. De waarde van de kalveren, die voor de weideperiode nog geboren zullen worden is ook tot de omzet en aanwas gerekend.

10. Varkens

De gemiddelde samenstelling van de varkensstapel is vastgesteld op basis van de toestand op 1 mei 1961 en op de enquêtedatum. Hierbij is ernaar gestreefd een redelijke overeenstemming te verkrijgen tussen het gemiddelde aantal aanwezige fokzeugen en het aantal worpen in die periode. Tijdens de enquête zijn tevens de aan- en verkopen over die periode opgetekend. Aldus is de omzet en aanwas berekend over de periode van 1 mei 1961 tot medio maart 1962. Het gevonden bedrag is vermenigvuldigd met 1,148 om de omzet en aanwas over een vol jaar te verkrijgen.

11. Pluimvee

Voor deze sector van het bedrijf moesten veel gegevens worden geschat. Het gemiddelde aantal aanwezige hennen in het boekjaar 1961/'62

is gesteld op 120% van het aantal dat aanwezig was op de dag van de enquête. De gemiddelde leg per hen per jaar is geschat aan de hand van het legpercentage vlak voor de enquête en wel als volgt:

bij een legpercentage van 55% en lager: 192 eieren per hen per jaar
 " " " " 56 t/m 66% : 205 " " " " "
 " " " " 67% en hoger: 218 " " " " "

De gemiddelde opbrengstprijis is gesteld op 10 cent per ei. Voor de omzet en aanwas is f. 1,- per hen gerekend. Van bedrijven met minder dan gemiddeld 30 hennen zijn geen gegevens van de pluimveestapel opgenomen.

12. Gewassen

De oppervlakte, de kg-opbrengsten en de bestemming van de verbouwde gewassen zijn door de boer opgegeven. De in de berekening opgenomen opbrengstprijzen (ook voor de produkten, die in het eigen bedrijf worden vervoederd) zijn hieronder vermeld.

DE INGEALCULEERDE OPBRENGSTPRIJZEN VAN DE GEWASSEN

Gewas	Opbrengstprijis per 100 kg/1000 kg
Winter- en zomertarwe	f. 30,-
Rogge	" 22,50 plus toeslag van f. 200,- per ha
Haver	" 25,- " " " " "
Zomergerst	" 26,50 " " " " "
Mengteelt	" 26,- " " " " "
Pootaardappelen	" 20,- (achteraf verlaagd tot f. 15,-)
Consumptieaardappelen	" 8,- (nog te verkopen f. 11,-)
Fabrieksaardappelen	" 6,35
Voeraardappelen	" 3,50
Suikerbieten 15 - 15½%	f. 48,- per 1000 kg
15½ - 16%	" 50,- " " "
16 - 16½%	" 52,- " " "
16½ - 17%	" 54,- " " "
Gemaaidorst stro	" 55,- " " "
Ander stro	" 60,- " " "

De normen voor de zaaizaad- en pootgoedkosten zijn hieronder vermeld.

DE INGEALCULEERDE ZAAIZAAD- EN POOTGOEDKOSTEN

Gewas	Kg zaaizaad/pootgoed per ha	Bedrag per ha
Rogge	180 40% aankoop	f. 58,-
Haver en mengteelt	162 45% aankoop	" 63,-
Zomer- en wintergerst	150	" 60,-
Wintertarwe	205	" 92,-
Zomertarwe	200	" 85,-
Suikerbieten	19	" 69,-
Aardappelen (alle soorten)	1590 40% aankoop	" 423,-
Groene erwten	-	" 190,-

Ter bepaling van de stro-opbrengst is gerekend met de volgende normen.

Tarwe	4500 kg stro per ha
Rogge	5000 " " " "
Haver	4500 " " " "
Zomergerst	2500 " " " "
Mengteelt	3500 " " " "

In de reeks Verslagen van het Landbouw-Economisch Instituut zijn op dit gebied reeds verschenen of verschijnen binnenkort

- Verslag No. 2 Reutum-Ageleresch. Sociaal-economische schets van een ruilverkaveling in Twenthe, november 1962.
- Verslag No. 7 Veghel-Erp. Sociaal-economische schets van het ruilverkavelingsgebied, december 1962.
- Verslag No. 11 Delt-Oude Weer. Sociaal-economische schets van het ruilverkavelingsgebied in het Groninger Hogeland, februari 1963.
- Verslag No. 17 Heiligenbergerbeek. Sociaal-economische schets van een ruilverkavelingsgebied in het Utrechtse zandgebied, april 1963.
- Verslag No. 18 De Haagse Beemden. Sociaal-economisch onderzoek in een ruilverkavelingsgebied in de Baronie van Breda, mei 1963.
- Verslag No. 19 Ursem. Sociaal-economische schets van een ruilverkavelingsgebied in Westfriesland, mei 1963.
- Verslag No. 20 Noord-Beveland. Sociaal-economische schets van het voormalige eiland, mei 1963.
- Verslag No. 24 Het Geestmerambacht. Een onderzoek naar enkele sociaal-economische vraagstukken verband houdende met de voorbereiding van de ruilverkaveling, juni 1963.
- Verslag No. 36 Dantumadeel. Aanvullende sociaal-economische schets van een ruilverkaveling in de Friese Wouden, oktober 1963.
- Verslag No. 39 Hattem-Wezep. Sociaal-economische schets van het ruilverkavelingsgebied op de Noordelijke Veluwe, oktober 1963.
- Verslag No. 45 Beneden-Donge. Sociaal-economische schets van het ruilverkavelingsgebied tussen Dongen en 's-Gravenmoer, oktober 1963.
- Verslag No. 46 Kamperveen-Zalk. Sociaal-economische schets van het ruilverkavelingsgebied ten zuiden van de stad Kampen, oktober 1963.
- Verslag No. 51 Sneeker-Oudvaart. Sociaal-economische schets van een ruilverkavelingsblok in het Friese weidegebied, november 1963.
- Verslag No. 52 Wanroij. Sociaal-economische schets van het ruilverkavelingsgebied, november 1963.
- Verslag No. 53 Uden. Sociaal-economische schets van het ruilverkavelingsgebied, november 1963.
- Verslag No. 60 Slangenborg. Sociaal-economische schets van een ruilverkaveling in het Groninger landschap Westervolde, januari 1964.
- Verslag No. 63 Mierlo. Sociaal-economische schets van het ruilverkavelingsgebied tussen Eindhoven en Helmond, februari 1964.

- Verslag No. 70   Sleenerstroom. Een sociaal- en bedrijfseconomisch onderzoek in het ruilverkavelingsgebied ten westen van Emmen, april 1964.
- Verslag No. 74   Vries. Sociaal-economische schets van het ruilverkavelingsgebied in het noorden van Drenthe, april 1964.
- Verslag No. 78   Rijsbergen. Sociaal-economische schets van het ruilverkavelingsgebied ten zuiden van Breda, mei 1964.

VOLLEDIGE LIJST VAN ACTUELE L.E.I.-PUBLIKATIES
OP AANVRAAG GRATIS VERKRIJGBAAR

